A NYELVEK VILÁGÁBÓL • WWW.ANYANYELVÁPOLÓ.HU

ÁRA: 250 FT

Édes Anyanyelvünk

2017. OKTÓBER XXXIX. ÉVF. 4. SZÁM

Keményffy Jenő:
Csendes délelőtt

A TARTALOMBÓL:

25 év

Balázs Géza:
Turistaillem

Balogh Judit:
Grammatikalizáció

Kemény Gábor:
Helyesírási hiba
egy érettségi tételben

Minya Károly:
Grammatikaoktatás – másként

Interjú Gulay Istvánnal
és Muszka Sándorral

Sámbokréthy Péter:
Nyugodjunk bele a „vizes” vb-be?

Lakatos Péter:
Vaker és ami mögötte van

És:
könyvekről, nyelvi játék,
keresztrejtvény, új szavak

A magyar nyelv napján a Pesti Vigadóban rendezzük meg az ünnepi gálát. A gálán ismét élvonalbeli népzenészek és néptáncosok lépnek fel. Átadjuk a Kazinczy- és Péchy Blanka-jutalmakat, a Maróti István-díjat, valamint első alkalommal a fiatal nyelvészek számára alapított Deme László-ösztöndíjat. Kihirdetjük a 2017. évi anyanyelvi pályázat eredményét, és meghirdetjük a 2018. évi pályázatot.

A 7. magyar nyelv napján jelentjük be az aznap induló (minden informatikai eszközön, számítógépen és okostelefonon is elérhető) háromfordulós Nagy Diák Anyanyelvi Tesztet, melynek első fordulójában a fiatalok játékos formában, online teszt kitöltésével tehetik próbára a témával, az anyanyelvvel kapcsolatos ismereteiket és készségeiket, és szerezhetnek belépési lehetőséget a komoly nyereménnyel kecsegtető országos játék második és harmadik fordulójába.

A gála időpontja: 2017. november 13. 15 óra

Az ünnepi gálára való ingyenes jegyigénylés 2017. október 20-ától lehetséges a következő címen: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu.

Találkozzunk az idei magyar nyelv napján!

Az ASZ és az MNYKNT elnöksége

Keményffy Jenő (1875. február 19., Budapest – 1920. szeptember 6., Budapest) Festő és rajztanár.

A budapesti Mintarajziskolában Székely Bertalan és Aggházy Gyula tanította festeni, majd Münchenben Hollósy Simonnál tanult. 1898-ban a nagybányai festőiskolában dolgozott.

A budapesti Műcsarnokban 1899-től kezdve állított ki naturalista életképeket, városrészleteket, csendéleteket. A budapesti Nemzeti Szalon egyik alapító tagja volt. 1909-ben elnyerte a Nemzeti Szalon Ernst-díját, Londonban pedig ezüstérmet kapott. 1912-ben elnyerte a Lipótvárosi Kaszinó díját. *Kilátás a Parlament felé* című pasztelljét a Szépművészeti Múzeum vásárolta meg, *Özvegyasszony szobája* és *Önarckép* című képei a Magyar Nemzeti Galériában vannak.

Karikatúrákat és illusztrációkat is készített a Fidibusz (1905–1906), a Jó Pajtás (1911), és a Színház és Divat (1916) című újságok részére. 1899-től 1920-ig a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanított.

TARTALOM

25 év 3
Holczer József: Ál-idegen szók 3
Büky László: *Strigula* 4
Balázs Géza: Turistaillem 5
Balogh Judit: Grammatikalizáció 6
Kemény Gábor: Helyesírási hiba egy érettségi tételben 7
Minya Károly: Grammatikaoktatás – másként . . . 8
Dömötör Adrienne: „And like scurvy politican…” 9
Vásárhelyiség, csomorkányizmus, színírás. **Gulay István**t kérdezi **Balázs Géza** 10
„Verset nem lehet mindennap írni”. **Muszka Sándor**t kérdezi **Mészáros Márton** . . . 11
Horváth László: *Újragombolva* 12
Balázs Géza: A reformáció 500 éve és a magyar művelődés 13
Elek Lenke: *Rurális* 14
Sámbokréthy Péter: Nyugodjunk bele a „vizes” vb-be? 14
A szerkesztők válasza 14
H. Varga Márta: A *leghalálosabb* méreg 15
Dóra Zoltán: Hunyadnak *karjai* 15
Lakatos Péter: *Vaker* és ami mögötte van. Cigány eredetű szavak a magyar nyelvben 16
Málnási Ferenc: Nyelvi játékaink nagykönyve. Grétsy László könyvéről, az újabb kiadás alkalmából 17
Adamikné Jászó Anna: Első hazai retorikánk 18
Kemény Gábor: Költészet és játék. Szikszainé Nagy Irma monográfiája 19
Hírek, tudósítások 20–21
Pontozó 22
Keresztrejtvény 23
Új szavak, kifejezések (96.) 23
Minya Károly (összeállította): www.manyszi.hu . 24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben.
Szakmai támogatók:
Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport
Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége
Felelős kiadó: Juhász Judit
Felelős szerkesztő: Grétsy László
Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Bobák-Hajdu Tímea (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com
Szerkesztőbizottság:
Balázs Géza, Grétsy László,
Heltainé Nagy Erzsébet,
Juhász Judit, Kemény Gábor
A szerkesztőség címe:
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvápoló.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com
A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu
Fax: 303-3440
Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.
Ára: 250 Ft.
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula
Lapunk kiadását
az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia,
a Consequit Csoport,
a Magyar Fejlesztési Bank
segíti.
ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)
Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mond*AT* Kft.

25 ÉV

Az 1979-ben a Lapkiadó Vállalat gondozásában indult Édes Anyanyelvünk a rendszerváltáskor kiadót váltani kényszerült. Két évnyi vergődés után 1992-től az Anyanyelvápolók Szövetsége vette át a lap kiadását. Az új felelős szerkesztő, Grétsy László ekkor kérte fel a szerkesztőség tagjait (betűrendben): Balázs Gézát, Kemény Gábort és Maróti Istvánt; a szerkesztőbizottság élére Bencédy József került. Maróti István halála után a titkári posztot előbb Hujber Szabolcs, majd Muhi Anna látta el, jelenleg Bobák-Hajdu Tímea tölti be. Bencédy József halála óta még nincs új tagja és elnöke a szerkesztőbizottságnak.

25 év óta a lap folyamatosan, 1994-től évente ötször megjelenik, külalakja (tördelése) háromszor átalakult, oldalszáma növekedett (20-ról 24 oldalra). Az utóbbi években – a hagyományos sajtó visszaszorulásával – a példányszám csökkent, de még ma is a nyelvtudomány és az anyanyelvi kultúra legjelentősebb példányszámú ismeretterjesztő fórumának számít.

Sok kedves pillanat kapcsolódik a lapkészítéshez: megbeszélések Maróti István irodájában, szerkesztőségi vacsorák, kéziratleadás, kéziratcsere („anyagcsere" a felelős szerkesztő szavajárásával), „problémás" cikkek megbeszélése, új szerzők felkérése, friss témák fölvetése. Apró műhelytitkok: Grétsy László általában nagyon befogadó és engedékeny szerkesztő, de az esetek 10%-ában kőkeményen ragaszkodik álláspontjához. Kemény Gábor egy-egy jelzőért vagy vesszőért telefonálni is képes, nehogy megsértődjön a szerző. Maróti István „kezelte" a lap hivatalos ügyeit, és igyekezett megértetni egyes szerzőkkel, hogy miért nem közlik az írását. Balázs Géza a „húzóember", aki egy háromflekkes anyagot akár 10 sorosra is tud rövidíteni úgy, hogy az ettől még jobb is lesz.

A szerkesztők ezúton köszönik minden eddigi munkatársuk közreműködését, olykor megértését, olvasóinknak pedig a figyelmet, a hűséget. Kérjük, maradjanak velünk a jövőben is! Ugyancsak megköszönik a korábbi és jelenlegi támogatók önzetlen segítségét, mert e nélkül nem jutottunk volna el idáig.

Az új szerkesztőség megalakulásának 10. évfordulóján, 2002-ben a Petőfi Irodalmi Múzeumban készült a csoportkép, amelyen balról jobbra a következők láthatók: Balázs Géza, Grétsy László, Bencédy József, Fábián Pál, Kemény Gábor, Maróti István.

Emlékezzünk meg a csaknem 40 éves lap történetének fontosabb szereplőiről!

1979–1992. Felelős szerkesztő: Bencédy József, szerkesztő: Csatár Imre, a szerkesztőbizottság vezetője: Lőrincze Lajos. Tagok: Deme László, Fábián Pál, Fülöp Lajos, Grétsy László, Kovalovszky Miklós, Ladó János, Rácz Endre, Somogyi Béla, Szathmári István, Szepesy Gyula, T. Urbán Ilona (1979–1986); Deme László, Fábián Pál, Fülöp Lajos, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Koltói Ádám, Ladó János, Rácz Endre, Somogyi Béla, Szepesy Gyula, T. Urbán Ilona (1987–1989); Deme László, Fábián Pál, Halasy Nagy Endre, Rácz Endre, Tolcsvai Nagy Gábor (1990–1991).

1992– Felelős szerkesztő: Grétsy László. A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István. Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula. A szerkesztőbizottság tagjai (a felelős szerkesztőn és a szerkesztőség tagjain kívül): Bencédy József, Deme László, Fábián Pál, Lőrincze Lajos, Rácz Endre. Közülük az évek során többen eltávoztak, sorrendben: Rácz Endre (1992), Lőrincze Lajos (1993), Fábián Pál (2008), Deme László (2011), Maróti István (2013), Bencédy József (2016). Helyükre időközben két új tag érkezett: Heltainé Nagy Erzsébet és Juhász Judit.

És állunk a következő 25 év elé! De előbb, 2019-ben megünnepeljük a lap fennállásának 40. évfordulóját.

Az ÉA szerkesztősége

Ál-idegen szók

E cím kétszeresen is figyelemkeltő lehet. Ritmikája miatt beillene egy szapphói strófa negyedik, záró sorának. Valóban: egy daktilusból és egy spondeusból áll. Skandálhatom is: tá-ti-ti tá-tá. Ám mégis más miatt lepődünk meg egy pillanatra. Valóban létezhetnek ál-idegen szavak?

Igen. És erre már régen rájött a magyar ember. Itt van például a *naplemente* és a *tintatartó.* Ugye, mennyire olaszosan hangzik, még ha merőben magyaros hangsúllyal ejtem is? És milyen görögös az *alkatrész?* Ha ezt mondom: *pejlova* is vele volt, máris egy orosz nőt sejtünk a társaságában. Még jó, hogy ezen írásomban kis *p*-vel kezdtem, így csakis a négylábú patás jelenhet meg szemünk előtt.

Íme, tehát játszik, mulattat is bennünket a mi magyar nyelvünk. Teszi ezt leleményesen és soha ki nem aknázhatóan. Két viszonylag friss sztorimmal erősíthetem meg ennek igazságát.

Idős nyelvbarátom hozzám írt levelében, amelyből mindjárt idézek, kétségtelenül volt némi, nem is kicsi évődés. Ezt kérdezte ugyanis egy alkalommal: „Milyen nyelvű lehet az a szó, hogy *eszement,* ugyanis nem találom az Idegen szavak szótárában." Postafordultával „fölvilágosítottam": francia szó; úgy kell ejteni, hogy [eszman], és magyarul azt jelenti: 'hülye'. (Nem köszönte meg a precíz választ!)

Végül pedig arról, hogy nemrégiben egy modern, naprakész szakkönyvet böngésztem hiába. De még így is belenyugodtam: hát akkor nyilván egészen új keletű ez a szó. És csakis – angol. Maga a történet a következő. Összefutottam valakivel, elbeszélgettünk, majd hamarosan elköszönt. Komoly képpel ennyit tett hozzá: „Vennem kell még egy *fájcsilt."* Nem hagyott nyugton a szó. Számítógéphez mit sem értek, de azért számos szakszavát már láttam, hallottam. Otthon célosan ábécézve lapoztam (volna) a szóhoz: *fichill*. Eredménytelenül. Gyerünk kissé tovább a belső ábécében! *Y*-nal bizonyára meglesz: *fychill.* Ilyen sincs. Aztán megismételtem, némiképp még bizakodva, a *p*-nél: *phicill,* esetleg *phycill.* Semmi. Szinte zúgott már a fejem! És jó is, hogy azt tette! Ekkor jöttem rá, hogy a nyelv alaposan megtréfált engem! Hová is ment be barátunk? Korántsem a komputerboltba, hanem patikába. Ahol aztán *fáj*dalom*csil*lapítót vásárolt, leleményes, fiatalos összevonással.

Mit tagadjam, párját ritkító neologizmussal „örvendeztetett meg".

Holczer József

Strigula

Az egyik egyetemi hallgatóm valamilyen szóalakot írt a táblára. Kértem, hogy válassza le a szótőről a toldalékot (a ragot, jelet vagy képzőt) egy strigulával. Kevés szünet után újfent biztattam másként, hogy húzzon virgulát a szótő után. Némi zavar után kiderült, hogy sem ő, sem a szemináriumi csoport nem ismerte sem a *strigula,* sem a *virgula* szót.

Az én gimnáziumom tanárai között volt, akinek a Nyugat közölte költeményeit, volt, akinek a lapokban olvastuk verseit, volt, akinek regényeiről is tudtunk diák korunkban. De nem csupán a magyart, latint és oroszt, hanem a más tárgyakat oktató tanár urak és hölgyek között is voltak egyéniségek, akiktől sok mást is lehetett tanulni: munkában pontosságot, viselkedésben rendet, világlátást. Utóbbinak azt a módját, amelyik által érdeklődést tudtak belénk plántálni az irodalomtól a matematikáig, a kémiától a klasszikus zenéig. Így azután Szabó Dezső regényét, Az elsodort falut olvastuk mondhatni a pad alatt, ez több okból is veszélyes művelet volt, minthogy az írót 1956-ig nem volt tanácsos emlegetni. Némelyik latin auktor költeményét műfordításban kíséreltük magyarrá tenni – egy Vergilius-részletet máig őrzünk –, hogy bemutatásával elvegyük az időt a feleléstől. Miután a tanár úr megemlítette, hogy Janus Pannoniusnak pajzán témájú epigrammái is vannak, memorizáltuk a Szilviához írottat („Azt mondod, gyereked van tőlem…"), hogy érdemeket szerezzünk, és nem mellesleg, hogy imponáljunk a lányoknak. Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának szövegéből, vagyis Kecskeméti Vég Mihály zsoltárfordításából volt mit a forradalom utáni Kádár-érára érteni: „Egész ez város rakva haraggal […] / Hozzá fogható nincsen álnoksággal." Ám olvastunk Szabolcska Mihályt is, akinek verseit Karinthy paródiája hatására kereste meg a becsehelyi könyvtárban egyik osztálytársunk. Egyéb tevékenységeinket nincs hely fölsorolni.

„a szemináriumi csoport nem ismerte sem a *strigula,* sem a *virgula* szót"

Persze azt is tudomásul vettük diákfejjel, hogy olyan tanár úr is van, aki betű szerint ejtette ki és mutatta a térképen a „Lübeck című város"-t, akinek aligha szolgál mentségére, hogy a forradalom előtt (amint sejtettük-tudtuk) zöld ávósként erősítette a szocializmus építését… Egy idő után a gimnázium könyvtárosaként működött: kis híján papirosgyűjtőbe vitette a piarista idők idegen nyelvű könyveit, már talicskán hordatta a kapualjba a görög, a latin és más nyelvű könyveket, ami azonban a taligányikorgás révén még idejében észrevevődött, amiben nekünk, latinos (!) osztálynak is szerepe volt.

Osztályfőnökünk – akit templomi esküvője miatt büntetésből, sajnos, leváltottak: hátha klerikális szellemre nevel bennünket – a matematika és a fizika tanára volt, műveltségben, emberségben, mondanom sem kell, az élvonalba tartozott. Az osztályt virgonc eszű fiúk és lányok alkották, akiknek kamaszos humora lépten-nyomon előtört sziporkázó bemondásainkban. Következett is a büntetés: a tanár úr szólt az osztálytitkárnak, hogy kinek jegyezzen egy-egy fegyelmezetlenséget jelölő strigulát, amelyeket azután tízfilléres egységáron lehetett töröltetni az osztálypénztár javára. Nemegyszer előfordult, hogy a tanár úr csak kézzel tudott jelezni a titkárnak, mert annyira nevetett a humoros beköpéseken. A jegyzéket máig őrzi a titkár, a nevem mellett húsz strigula díszeleg...

A *strigula* latin szó, másik alakja a *strigilis:* „a feredőházakban a bőr megdörgölésére használt vakaró, vasból vagy szaruból" – magyarázza Finály Henrik latin szótára 1884-ben.

A *virgula* is latin: 'ágacska, pálcika'. Alapja a *virga*, amely nem csupán 'zöld ág, vessző', hanem olyan vessző is, amelyikkel a rabszolgákat, a gonosztevőket ütlegelték, de a lictorok is vesszőnyalábot hordoztak a méltóságot viselő személyek előtt.

Csokonai Vitéz Mihály csurgói diákjainak írta Az özvegy Karnyóné 's két szeleburdiak című vígjátékát, amelyet időnként ma is előadnak színházaink. Mindjárt az első felvonásban mondja a boltos legény Karnyóné fiának, „ki bolondos" a játszó személyek leírása szerint (is), és aki őt hátba üti egy körtvéllyel: „Én pedig haragszom, Samu tsak mindég Samu, eszed nints, kitákarodzon a' botyából, *virga* a' gyerek[ne]k osztán meg meg más." A magyar népszokás Mikulása virgácsot is szokott volt hozni a gyerekeknek, bár ez a jóságra intő eszköz manapság eltűnőben van az angolszász szokások hatása folytán. A *virga* a diákság nyelvében is ismeretes volt.

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár a XVI. és XVII. századi levelekből kínál példát: „Higyje Nagyságod […] ha lehet egy *virgulában* is Nagyságod parancsolatja és akaratja ellen nem cselekszem"; „[…] mindazonáltal hazugságot nem írtam egy *virgulát* is." (A szótárban *strigula* nincs.)

A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *virgula* ritkán fordul elő, a szó régebben a nyomdászatban 'vessző'-t jelentett, illetőleg a félig dőlt vonal (/) vagy a függőleges vonal (|) jele, ez utóbbi „bizalmas szóhasználat" minősítésű. A ritkaság azt jelenti, hogy millió szavanként sem fordul elő a *virgula,* meg persze a *strigula* sem. Nem is jut(ott) el a mai bölcsész hallgatósághoz.

Büky László

Tisztelt Olvasóink!

Az Édes Anyanyelvünk 2018 februárjától csak akkor érkezik meg pontosan megadott címére, ha az Anyanyelvápolók Szövetségének tagdíját legkésőbb 2017. december 31-ig rendezi. Későbbi tagdíjfizetés esetén visszamenőlegesen nem tudjuk a lapot biztosítani. A tagdíjat legegyszerűbben banki átutalással rendezhetik: 11705008-20132015. Lapunk előfizethető valamennyi postán és kézbesítőnél is!

A szerkesztõség

Miért érdekes?

Turistaillem

Van pszichológus, aki azt állítja, az utazás boldogabbá tesz, mint az anyagi javak. A vásárlás is boldogít, de a jó érzés hamarosan elmúlik. Ha megveszünk valamit, megszokjuk. Az utazás közbeni élmények, melyek ugyancsak boldogságot jelentenek, az utazás későbbi felidézésével további boldogsághormonokat termelnek. Tegyenek egy próbát! Ugye mennyire örültek a 18. születésnapjukra kapott ajándéknak! És ma mennyire örülnek neki? És ugye mennyire tudnak örülni ma is egy akár 10-20 éve megtett utazásnak? Ennek az oka valószínűleg az, hogy az utazás a személyiség egészét igénybe vevő aktív tevékenység, amelynek értéke az idő múltával a memóriában nem csökken, hanem növekszik. Ezért tanácsolják: „Ha teheted, inkább utazz el kedveseddel, mint hogy vennétek valami műszaki cikket a boltban!" Nagy különbség van a szervezett csoportos, az egyéni és a baráti utazások élményadagja között.

Egyre többen ismerik ezt az érzést, egyre többen utaznak. A turizmus világjelenséggé vált, a gazdaság hajtóerejévé, ezért is ösztönöznek egyre nagyobb tömegeket utazásra. Sajnos a felfedező, ismerkedő, kulturális turizmus mellett egyre nagyobb arányban terjed a természetet, a helyi kultúrát romboló, káros turizmus. Emiatt már sok helyen erőteljes korlátozásokat vezettek be, s ennek számos interkulturális, kommunikációs és nyelvi jele van. A világ országainak többségében nem ismerik a nyelvi jogokat; hanem a törvényszegőket keményen megbüntetik. Az utazáshoz kulturális és nyelvi ismeretre egyaránt szükség van.

2006-ban a csodálatos Angkort, a középkor talán legkiterjedtebb városrendszerét még mindenféle korlátozás nélkül látogathattam meg a polgárháborúból éppen kilábaló Kambodzsában. Néhány évvel később már akkora volt a tömeg, hogy magam is elképedtem. Legutóbb pedig azt tapasztaltam, hogy korlátozásokat vezettek be. Már nem lehetett felmászni Angkor templomainak tetejére, és nem engedtek fel minden érdeklődőt naplementekor a romokra. Azóta pedig az amúgy is drága belépők árát a duplájára emelték. Korábban magam is tapasztaltam, hogy európai vagy amerikai turisták a romokon lépkednek, a buddhista-hindu szent helynek számító templomromokban pedig bikinire vetkőzve napoztak. Nos, azóta ezt is betiltották, fizetni kényszerül az, aki illetlenül viselkedik. De vajon otthon miért nem tanulták meg az így viselkedő turisták, hogy nem megyünk be egy templomba félmeztelenül, és nem rohangálunk a romok tetején? Netalán azt gondolják, hogy otthon nem, de Kambodzsában igen?

Akkora a tömeg a Machu Picchu inka városnál, hogy a perui kormány korlátozta a látogatók számát. De nem kell ennyire messzire menni. Hosszú sorállás ellenére sem biztos, hogy feljutnak a párizsi Eiffel-toronyba vagy akár a berlini tévétoronyba. Az Adria gyöngyének is nevezett Dubrovnikot 2016-ban csaknem kétmillióan keresték fel, az óváros annyira nem bírja elviselni a tömeget, hogy korlátozást vezettek be: nyolcezer fő fölött csak annyian mehetnek be, amennyien kijöttek. A legtöbb nagy európai nagyváros nyaranként, avagy egy-egy kiemelkedő ünnepnapon valósággal bedugul. Rómában nemcsak betiltották, de ellenőrzik is a nyilvános alkoholfogyasztást. (Nálunk valószínűleg visszavonták a közterületi alkoholfogyasztás tilalmát, mert boldog-boldogtalan turista és hazai iszik mindenhol: kocsma előtt, parkban, 6-os villamoson, metrón…) Ha valaki a római Trevi kútban szeretne megmártózni, 450 eurós büntetésre számíthat. 600 eurós bírságra pedig az, aki a horvátországi Hvar szigetén bikiniben vagy úszónadrágban járkál a strandon kívül. A nyilvános vizelésért sok helyen komoly büntetés jár. (Csak Pesten nem.)

A turisták szeretnek kis emlékeket magukkal vinni. Már évtizedekkel ezelőtt az athéni Akropolisz tetejét éjjelente kövekkel szórták tele, mert minden turista a zsebébe tett egy-egy követ. Ha nem pótolták volna, ma az Akropolisz helyén egy lyuk tátongana. Egy ismerősöm a kambodzsai Angkorban tett zsebre egy követ. A repülőtéren külön „vallatószobába" vitték, és csak tekintélyes summa után engedték fel a gépre. Kagylót, homokot Egyiptomból sem ajánlatos kicsempészni. Szardínián egy homokkal teli palack ára akár 100 euró is lehet.

Muszlim országok esetében még több illemszabályt és törvényt ajánlatos ismerni. Mecsetbe valószínűleg nem mehetnek be nem muzulmánok, de ha mégis kapunk rá engedélyt, csak teljesen felöltözve és mezítláb lehet átlépni a mecset ajtaját. Elém már ugrott fegyveres őr egy ománi mecsetben (mezítláb voltam, de abban az órában nem volt engedélyezve a belépés). Arab országokban a nőknek és a szerelmespároknak nagyon visszafogottan kell viselkedniük. Izraelben (Palesztinában) láttam egy magyar turistacsoport nagyon-nagyon forró nadrágos hölgy tagjait. Egyiptomban egyszer megkéseltek egy mecset előtt csókolózó szerelmespárt. Igaz, ott (no meg sok helyen) akár busznyi turista is könnyen kaphat egy géppisztolysorozatot. A nyilvános homoszexualitásért a világ legtöbb országában börtön vagy kényszermunka jár, Szaúd-Arábiában egyenesen halál.

Nem ajánlatos Dubajban vagy Katarban megsérteni egy helyi polgárt (nincs belőlük sok, de fölismerhetők öltözékükről és óriási terepjáróikról). Tilos káromkodni, kiabálni. Nem ajánlatos túlzottan bámulni az elfátyolozott muszlim nőket. (Még akkor sem, ha ők viszont olykor nagyon is megbámulnak bennünket a szabadon hagyott keskeny résen.) Természetesen alkoholt sem szabad nyilvánosan fogyasztani. Felfogni nem tudom, hogy Katar miként vállalkozhatott futball-világbajnokságra, hogyan kívánják majd kordában tartani a futballhuligánokat.

kulturális és káros turizmus

A dohányzás tilalma sok helyen közismert. A magyarországi megállókban és állomásokon még nem annyira. Malajziában, Nigériában és Zambiában viszont le is csukhatnak érte.

A turista szívesen fényképezget, de nem árt ügyelni arra, hogy ezt nem mindenki szereti, sőt, van, ahol tiltják. Általában nem ajánlatos katonákat, rendőröket fényképezni, vagy Tunéziában az elnöki palotát (éppen a karthágói romok mellett van, sutyiban persze odafordíthatjuk a gépet, de legyünk óvatosak). Nem szabad fényképezni az indiai Benáreszben a halottégetést (ezt persze én is megpróbáltam, de nekem ez a szakmám). A helyi lakosokat (engedélyük nélkül) profilból sehol sem illik fényképezni, az indiánok egyenesen „lelkük megcsonkításának" tartják a fényképezést, és mindent elkövetnek, hogy ne készüljön róluk fénykép – a szelfizők, sőt egyes helyeken már úgy mondják: szelfibűnözők bánatára. Szinte általánossá vált a kiemelt látványosságok előtt a turisták szelfizése, sőt otromba pózolása. Egyelőre nem büntetik, de nem árt vigyázni. Szingapúrban nehogy úgy biciklizzen valaki, mint Budapesten. Gyalogúton való kerékpározás: 1000 dollár (és ez a táblákra ki is van írva). Büntetik a rágógumizókat, a liftekbe (protestálás vagy egyéb célból) vizelőket, a nyilvános vécét le nem húzókat. A drog birtoklásáért vagy az elnök sértegetéséért járó büntetés: halál. Észak-Koreába rendszerint Kínából szerveznek turistautakat, de nagyon kell vigyázni, ott szinte semmit sem szabad tenni: engedély nélkül fotózni, nevetni. Egy 22 éves amerikai egyetemista egy propagandaplakátot tett el emlékbe a szállodában. A repülőgépről szedték le, 15 év kényszermunkára ítélték, másfél év múlva betegsége miatt elengedték, de hamarosan meghalt. Majdnem halálos vége lett egy lengyel turistacsapat tévedésének Malajziában. A mecset melletti rituális tisztálkodóhelyet ugyanis vizeldének nézték…

Balázs Géza

Kis magyar grammatika az iskolában

Grammatikalizáció

A leginkább elterjedt felfogás szerint a grammatikalizáció fogalmába olyan nyelvi változásokat szokás sorolni, melyek során egy önálló fogalomjelölő szóból nyelvtani, grammatikai viszonyjelölő kifejezés, szó, például segédszó válik. Illetve önálló szóból viszonyító elem, toldalék, viszonyrag jön létre.

A nyelv története során számos ilyen folyamat figyelhető meg, a **toldalékok** az agglutináló nyelvekben többnyire így alakultak ki. Hogy csak egy példát említsünk, a *-ba/-be, -ban/-ben* helyhatározóragok eredetileg a *bél* főnévből keletkeztek. A testrésznévből alakult viszonyjelölő szerepű elem jelentésváltozáson ment keresztül, ez a jelentésváltozás a hasonlóságon alapul, azaz metaforikus jellegű (ahogy a bél az emberi szervezet belsejében van, ugyanígy a *-ba(n)/-be(n)* is belső helyviszonyt jelöl). A *-ban/-ben* kialakulásának folyamata során a *bél* szó először névutóvá válhatott, és lehetett a „ház + belen" 'a ház belsejében' névutós szerkezet része, ebből alakulhatott a *ház benn*, majd *házben*, végül a *házban* ragos névszó. A *-ban/-ben* elsősorban helyviszonyt fejezett ki, de később már időhatározói viszony jelölésére is alkalmazták: a múlt *évben*. Ma már két változatban is használjuk a *-ban/-ben* toldalékot, az eredeti, ősibb változatot a személyes névmási alak őrzi: *bennem*.

A **névutók** is hasonlóképpen, vagyis önálló fogalomjelentésű szavakból alakultak/alakulnak ki. Az előző példában a „ház belen" először névutós szerkezetté vált, a névutóból keletkezett később a viszonyrag. Legősibb névutóink morfológiailag tagolatlanok, ezekben nem ismerjük fel, milyen fogalomjelölő szóból váltak névutóvá: (az asztal) *alá/alatt/alól,* (a ház) *elé/előtt/elől*. A „kocsi *után"* szerkezet *után* névutója például valamikor konkrét helyi 'valami(nek az) útján' jelentésű, birtokos személyjeles és *-n* ragos főnév volt, majd a gyakori használat következtében konkrét jelentése elhomályosult, alakja egyszerűsödött, és névutóvá vált. Ezeknél a névutóknál már csak a nyelvtani viszonyjelentés maradt meg, ami a viszonyrag jelentéséhez hasonlítható, például az *asztal mellett* névutós szerkezet jelentése hasonló az *asztalnál* szó jelentéséhez.

fogalomjelölő szóból nyelvtani viszonyjelölő

Más névutók többtagúak, eredeti szóelemszerkezetük még felismerhető: a házzal *szemben*, az úton *végig* – ezek eredetileg határozóragos névszók voltak (*szem-ben*, *vég-ig*); kezdettől *fogva*, egy óra *múlva* – eredetileg határozói igenevek; fiatal *korában*, tanár *létére* – eredetileg birtokos személyjelet és határozóragot is tartalmazó főnevek (*kor-á-ban, lét-é-re*). Névutói használatukban a viszonyjelölő funkció az elsődleges, tartalmi jelentésük háttérbe szorul.

A névutóvá válás útján vannak a következő kifejezésekben előforduló birtokos személyjeles és határozóragos szavak, amelyekben a fogalmi jelentésnél ugyancsak fontosabb a viszonyjelölő funkció: a történtek *alapján,* az esemény *céljából,* az eset *ellenére,* a dolog *érdekében.*

A grammatikalizáció körébe sorolható a **segédigék** kialakulása. A segédige szerepe, hogy segít megalkotni például a jövő idejű igei szóalakot: olvasni *fogok* (a *fog* a jövő idő jele), a múlt idejű feltételes módú igét: elmentem *volna* (a *volna* a feltételes mód jele); vagy a névszói-igei állítmányt: boldog *leszek*, diák *maradok*, húszéves *múltam*. Más segédigék is vannak, például: *szoktam* olvasni esténként (a *szoktam* a cselekvés gyakoriságára utal), Hogy *tetszik* lenni? (a *tetszik* udvarias magázó megszólítást jelöl).

Ugyancsak grammatikalizációval jönnek létre az ún. **funkcióigék** is. Kialakulásuk azzal a jelenséggel függ össze, amikor egy eredetileg alárendelő szószerkezetben/szintagmában az igei alaptag jelentése kiüresedik, ún. üres igévé válik. Ilyen típusú kiüresedés történik például a *döntést hoz, választ ad, javaslatot tesz, levelezést folytat, beszédet tart, részt vesz* szerkezetek igéivel. Ezeknek az igéknek az önálló fogalmi jelentése, igei cselekvésre utaló konkrét tartalma az említett szerkezetekben már szinte lényegtelen: a *hoz, ad, tesz, folytat, tart, vesz* nagyon átvitt értelemben szerepel, egyetlen funkciójuk, hogy „igésítsék" az előttük álló névszót, vagyis lehetővé tegyék annak a mondatba illeszkedését. Mivel esetükben ez az ún. igésítő funkció az elsődleges, ezért szokták őket funkcióigéknek hívni. A funkcióigés szerkezet jelentése sokszor átadható egyetlen igével is, pl. *döntést hoz – (el)dönt, választ ad – választ, javaslatot tesz – javasol, levelezést folytat – levelez, beszédet tart – beszél*.

Az **igekötők** is kapcsolatba hozhatók a grammatikalizáció jelenségével. Eredetileg ezek is önálló tartalmi jelentésű szavak lehettek, ez a tartalmi jelentés azonban ma már csak elvétve érezhető, visszakövetkeztethető, többségükben már csak az a szerepük, hogy módosítják, megváltoztatják az ige jelentését, esetleg a környezetét. A tartalmi jelentés elvesztésére jó példa lehet a *tönkremegy tönkre* igekötőjének a jelentésváltozása. Abban a példában, szószerkezetben, hogy a kerékpár *a tönkre megy*, *a tönkre kerül*, a *tönkre* eredeti, tartalmi/fogalmi jelentéssel szerepel, a *tönk* (pl. 'fatönk') főnév ragos alakjaként áll, helyhatározóként bővíti a *megy/kerül* igét (a *Hova* megy/kerül? kérdéssel lehet is rá kérdezni). A baleset során azonban a bicikli meg is sérülhet, elromolhat, vagyis *tönkremehet*, itt már az ige igekötős ige lesz, a *tönk* eredeti jelentése háttérbe szorul, a *tönkremehet, tönkremegy* 'elromlik' jelentésűvé válik (az egybeírás is ezt a jelentésváltozást jelöli). Hasonló igekötők még a *hazagondol, hátrasiet, idejön, odaszalad* igék *haza-, hátra-, ide-, oda-* igekötői, amelyekben szintén érezhető még az eredeti fogalmi jelentés. Ezek a szavak önálló fogalomjelölő szóként, határozószóként is élnek a nyelvben (vö.: elmegy *haza, hátra* hagy, *ide* ír alá, *oda* kéri az ebédet).

Az igekötők alapvető funkciója az ige jelentésének megváltoztatása. Ez a jelentésmódosító szerep lehet az igei cselekvés irányának a megjelölése: *(jön) lejön, (néz) benéz, (tekint) visszatekint*. Egy másik funkció a cselekvés befejezettségének a megjelölése: *(ír) megír, (használ) elhasznál, (szánt) felszánt*. Emellett kifejezhetik a cselekvés kezdő jellegét, mozzanatosságát vagy eredményességét: (*gyújt) felgyújt, (lát) meglát; (zörget) megzörget, (lóbál) meglóbál; (szeret) megszeret, (olvas) elolvas*. Tartóssá, folytonossá tehetik az ige jelentését: *(álldogál) elálldogál, (beszélget) elbeszélget*. Fontos funkciója lehet az igekötőnek az ún. jelentésspecializáló szerep, amikor az igekötő alapvetően megváltoztatja az eredeti ige jelentését. Például: *szerepel – leszerepel, sóz – elsóz, kezel – lekezel*.

Fontos szerepük az igekötőknek az is, hogy az eredeti ige környezetét, ún. bővítménykörét is meg tudják változtatni. A *nő* például nem tárgyas ige, vagyis nem lehet mellé tárgyat tenni, tárggyal bővíteni. Amikor azonban megkapja a *ki-* igekötőt, tárgyas igévé válik, kaphat tárgyi bővítményt: *kinövi a ruhát*.

Határozói bővítményt is kapcsolhat az igekötő-használat az ige környezetéhez, illetve megváltoztathatja a határozói bővítményt. Például: *kel – felkel (az ágyból), lép (valahova) – kilép (valahonnan), rálép (valamire), belelép (valamibe).*

Az igei jelentés, a környezet, a bővítmények megváltoztatása grammatikai (nyelvtani) funkció. Az igekötők a mai nyelvben ezt a funkciót töltik be, önálló fogalmi jelentésű szókból viszonyjelölő szavakká váltak.

Balogh Judit

Helyesírási hiba egy érettségi tételben

A magyar nyelv és irodalom ez évi középszintű érettségi vizsgájának szövegértési feladata a *Hogyan építette Petőfi saját imázsát?* című interjú szövegének értelmezése volt. Az egyik válaszban ezt olvashatták a vizsgázók: „[…] Petőfi több körben, több területen **festtette** meg magát: […]" (a vastag betűs szót e cikk írója emelte ki).

Az, hogy néhány mássalhangzó + *t* végű igénk bizonyos alakjai nem egyértelműek – pl. *sejtette* (= gyanította), *sejtette* (= érzékeltette) vagy *festette* (ő maga), *festette* (mással) –, mindig is ismeretes volt, s időnként fel is vetődött az a javaslat, hogy a műveltető alakokban meg kellene kettőzni a *t*-t: *sejttette, festtette*. Ez utóbbi fordult elő az érettségi tételül szolgáló interjúban is.

Petőfi festette vagy festtette ezt a képet?

A *festtette* azonban többszörösen is hibás megoldás, mert ellentétben áll helyesírásunk mindhárom alapelvével: a szóelemzéssel, a kiejtéssel és a hagyománnyal. Először is: ha az ige utolsó hangját, a *t*-t magánhangzó előzi meg, akkor *-tat, -tet* a képző; ha viszont az ige végi *t* előtt mássalhangzó áll, a műveltető képző nem *-tat, -tet*, hanem *-at, -et* alakú (ennek egyébként nyelvtörténeti oka van: a szó végi *t* eredetileg maga is műveltető képző volt). Ami a kiejtést illeti: mássalhangzó után csak erőltetve tudnánk hosszú *t*-t ejteni, ennélfogva mind a *festette*, mind a némelyektől követelt *festtette* a kiejtésben egyaránt [festette] alakú. Végül pedig a korábbi írásgyakorlatban következetesen egy *t*-t találunk, a két *t*-s írásmód semmiféle hagyományra sem támaszkodik. Nincs tehát okunk arra, hogy megbontsuk a műveltető igék képzésének jelenlegi rendjét, vagy (ha nem akarnánk megbontani) az összes igére kiterjesszük a *t* megkettőzését: *gyűjttet, önttet, ronttat, szánttat, olvaszttat, felejttet, teremttet* stb. Akit a részletek is érdekelnek, elolvashatja őket Benkő Loránd tanulmányában (Magyar Nyelv 1954: 182–184) és Tompa József könyvében (Anyanyelvi olvasókönyv. Gondolat, Budapest, 232–234). Ami pedig a *festette* szóalak elleni fő vádpontot, a kétértelműséget illeti, a szövegkörnyezet általában tisztázza, hogy cselekvő vagy műveltető igealakról van-e szó. Így a most szóban forgó esetben is ez található az előző mondatban (a kérdésben): „Ennyire népszerű volt a festők körében a költő, vagy valami más oka volt a portrédömpingnek?" Ebből is kiviláglik, hogy nem Petőfi *festette* meg a saját arcképét, hanem másokkal *festette* meg azt (mind a két esetben egy *t*-vel).

Fokozza a dolog érdekességét, hogy az érettségi tétel összeállítói maguk is észrevették, hogy az értelmezésre váró szövegbe helyesírási hiba csúszott, ezért a dolgozatot javító tanár számára készült mellékletben az alábbi tájékoztatást, illetve útmutatást adták (az eredetiben is dőlt betűvel): *A szövegértés feladat szövegének 2. bekezdésében szereplő „festtette meg magát" kifejezés műveltető igealakja az eredeti forrásszöveg 'hibájának' tekinthető. Ha a vizsgázó a 2. kérdés b. részéhez tartozó megoldásában vagy bármelyik szövegértési kérdésre adott válaszában a „festtette" igealakot használja, azt ne számítsák helyesírási hibának.*

A fenti megoldást csak helyeselni lehet, mert humánus, diákbarát, és csökkenti az elkövetett hiba következményeit. Csökkenti ugyan, de meg nem szünteti. Szerintem ugyanis a szabálytalan *festtette* szóalaknak az érettségi tétel példaszövegében való előfordulása félrevezeti a dolgozatot író diákot („Ezek szerint így kell, vagy így is lehet írni" – gondolhatja). Sőt a javítási útmutató túlbonyolított magyarázkodása a tanárokat is kétségek között hagyja („Amit nem kell kijavítani, az bizonyára nem hiba, de legalábbis nem súlyos hiba").

Mit lehetett volna tenni ezeknek a zavaroknak az elhárítására? Iskolai ügyről lévén szó, fogalmazzunk iskolásan, pontokba szedve:

1. nem választani olyan szöveget, amelyben durva helyesírási hiba van;

2. ha valamilyen, pl. tartalmi vagy didaktikai okból mégis ragaszkodunk ehhez a szöveghez, diszkréten ki kell benne javítani a hibát, mielőtt a szöveget az érettségizők elé tárjuk;

3. de ha a korrekciót a szöveghűség jegyében (tegyük hozzá: a szöveghűség fogalmának félreértésével) nem kívánjuk végrehajtani, legalább a javítási útmutatóban tegyük egyértelművé, hogy ez hibás alak, amelyet más körülmények között nem szabad kijavítatlanul hagyni;

4. ha a *festtette* írásmódot hibásnak tartjuk, akkor ezt a javítási útmutatóban világosan meg kell mondani: *az eredeti forrásszöveg hibájának tekinthető*;

5. ha pedig nem tartjuk annak, vagy legalábbis „bocsánatos bűnnek" minősítjük, akkor a *hibáját* szót idézőjelbe kell tenni, ezzel némiképp enyhítve, sőt visszavonva annak értelmét: *az eredeti forrásszöveg „hibájának" tekinthető*;

6. az a megoldás viszont, amelyet az útmutató készítői választottak (ti. hogy a *hibáját* szót két felső vessző közé tették), voltaképpen egyik felfogásnak sem felel meg: sem el nem utasítja, sem meg nem engedi a két *t*-vel való írást;

7. mindez azzal a nemkívánatos következménnyel jár, hogy nem csupán az érettségiző diákokat, hanem a dolgozatukat javító (és értékelő!) szaktanárokat is elbizonytalanítjuk.

De fejezzük is be ezt a „pontoskodást"! Csak annyit teszek hozzá, hogy nem a *festette* vagy *festtette* kérdése miatt írtam meg ezt a cikket (ez egy lerágott csont további rágcsálása lett volna), hanem azok miatt a bizonyos felső vesszők miatt. És ami mögöttük van, a dönteni nem tudás, a szakmai tisztázatlanság miatt.

Egy sajtólevelező írásában – éppen az érettségi dolgozatok megváltoztatott javítási szabályai kapcsán – azt olvastam, hogy a szakemberi vélemények egy része szerint „a helyesírás nem fokmérője az intelligenciának". Minthogyha a fenti eset is ezt tanúsítaná.

Kemény Gábor

Grammatikaoktatás – másként

Újra, mint minden év májusában, töröm a fejem, és nem értem. Sőt, bosszankodom, így meg pláne nem értem. Mivel „érdemelte” ki a magyar nyelvtan azt, hogy még az emelt szintű írásbeli érettségin is csupán egy, mutatóba odavetett feladat jutott neki. (A középszintűről ne is beszéljünk!) Újra fölteszem a kérdést másképpen: Miért ez a nagy megkülönböztetés? Kilenc irodalomfeladat, és egyetlen szem nyelvtan. Óriási különbség! Ez egyébként négy részfeladatot tartalmaz, egy szószerkezettel kapcsolatosat, két hangtanit és egy szóelemekre rákérdezőt. Kész, ennyi! Míg az általános iskolában a nyelvtan- és az irodalomórák száma közel megegyezik, addig a középiskolában mindössze egy órában tanulnak nyelvtant a diákok, és mint közismert, az az egy is gyakran elmarad az irodalom javára. Az újabb „érvágás” az, hogy az idei középszintű magyar érettségi vizsgákon már csak plusz nyolc pont adható a helyesírásra, szemben a korábbi mínusz tizenöt pontos levonással. Lefeleződött a fontossága. Sőt az érettségi elnökök tájékoztatóján elhangzott hivatalos verdiktként, hogy a szóbeli nyelvtanfelelet időtartama öt perc, szemben az irodalommal, amely tíz perc. Próbálná meg valaki úgy beadni a magyar szak akkreditációját a felsőoktatásban, hogy a nyelvtankurzusok száma fele az irodalomének! Azonnal elutasítanák. Miért siklik ki így a nyelvtanoktatás a középiskolában? E kérdés megválaszolása, illetve a probléma megoldása a szakma vagy az oktatáspolitika kompetenciájába tartozik?

„Miért siklik ki a nyelvtanoktatás?”

Vegyünk egy más szempontú megközelítést! Amikor az Országgyűlés 2011. szeptember 26-án november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánította, arra kérte többek között az Anyanyelvápolók Szövetségét és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot, hogy vázolják fel a nyelvművelés, illetve a nyelvstratégia körébe tartozó legfontosabb teendőket. Ez „Dokumentumok anyanyelvünk helyzetéről” címmel meg is jelent az Édes Anyanyelvünk 2012. áprilisi számában. Ebben többek között a következő szerepel: „A magyar nyelv oktatásának előnyben részesítése az iskolai óraszámokban is meg kellene, hogy jelenjen. Egy középiskolás diáknak heti 5 angol, 3 német és 1 magyarnyelv-órája van. Ennek ellenére idegennyelv-tudásunkkal nem nagyon dicsekedhetünk.

Újra felteszem a kérdést: Miért válik komolytalanná, súlytalanná a magyar nyelvtan, a nyelvtanóra a középiskolákban?

Felmérést végeztem a főiskolai hallgatók körében, hogyan volt, illetve nem volt nyelvtanórájuk a középiskolában. Többek között a következő válaszokat kaptam: „Az érettségire a nyelvtantételeket dolgoztuk ki.” „Jegyet az irodalomdolgozat helyesírására és külalakjára kaptunk.” „Az érettségin sem kellett nagyon részletesen kifejteni a húzott nyelvtantételt.” „Néha írtunk tollbamondást.”

Visszatérve a kezdő gondolathoz, általánosan elmondható, hogy a magyaróra egyenlő az irodalommal. Annak érdekében, hogy ne maradjanak el a nyelvtanórák, tanítsa más tanár a nyelvtant és az irodalmat! Tudom, eretnek javaslat. Ugyanakkor szükség volna emelt szintű magyaroktatás, magyartagozat bevezetésére a középiskolában. A tehetséggondozás kiteljesedhetne az országos középiskolai tanulmányi versenyen való részvételben, majd később folytatódhatna a felsőoktatásban az országos tudományos diákköri mozgalomban.

Általában elmondható, hogy az iskolai oktatásban a sok vitatható kategóriával operáló alaktani-mondattani elemzés helyett több fogalmazási és szövegértési gyakorlatra, nyelvi illemtanra és beszédművelésre van szükség. Ezek a stúdiumok többek között a korlátozott nyelvi kód megszüntetését, a sekélyes aktív szókincs bővítését, a szegényes és nem hatékony kommunikáció miatt nyelvi hátrányos helyzetben lévők felzárkóztatását célozzák. Ez egyúttal a nyelvi esélyegyenlőség megteremtését is jelenti. A gyerekeknek meg kell tanítani azt, hogy mikor, hol, hogyan illik beszélni, vagyis tudatosítani kell bennük a nyelvi változatok egymás mellett élését és használatát. Mindez nagyon igaz. De! A leíró nyelvtan továbbra is kellő hangsúllyal kell, hogy szerepeljen az oktatásban, mert hiányos grammatikai ismeretekkel nem lehet idegen nyelveket sem tanulni. Miért nem érvényesülhet Sylvester Jánosnak a Grammatica Hungarolatinájában már 1539-ben megfogalmazott ama gondolata, hogy az idegen nyelv tanulásának az alapja a magyar nyelvtan alapos ismerete? Ugyanakkor nem jelenthető ki az, hogy a magyar leíró nyelvtan tanulására csak az idegen nyelv elsajátításának a megkönnyítése céljából van szükség. Azt is el kell mondani természetesen, hogy a nyelvtani elemzés során minél több szabad, élőnyelvi példára van szükség, olyanra, amely közel áll a diákokhoz. Nincs annál rosszabb példamondat, mint hogy „Laci iskolába megy.”

A másik nagy kérdés az a grammatikaoktatás kapcsán, hogy az általános és középiskolai grammatikaoktatásnak, illetve -tankönyveknek kell-e követniük a 2000-ben megjelent Magyar grammatika egyetemi tankönyvnek a korábbitól eltérő leíró nyelvtani kategorizálását. Így például a következőket többek között: a számnévi kategória megszüntetése és besorolása a melléknevek körébe, a birtokos névmásoknak a személyes névmások sorába történő beillesztése, a mediális igének, az interakciós mondatszónak, valamint a partikulának mint új szófaji kategóriának a bevezetése, a módosítószónak a mondatszók körébe való besorolása, az alany-állítmányi szószerkezet, azaz a predikatív viszony alárendelő szintagmaként való felfogása. Az Édes Anyanyelvünk folyóirat külön rovatot is indított e tárgykörben Kis magyar grammatika az iskolában címmel.

A kérdések válaszra várnak. Az állítás azonban bizonyos: legyen nyelvtanóra, s ha van, legyen érdekes, ne pedig letudni való nyűg! Sem a diák, sem a tanár számára!

Minya Károly

„And like a scurvy politician…”

Shakespeare szöveghelyének tizenkét magyar változata[1]

A Radnóti Színház nagyszerű *Lear király*-bemutatója sokkal sodróbb tempójú annál, semhogy a nézőtéren ülve filológiai kérdések kezdjenek el bárkit is foglalkoztatni. Később azonban előtérbe kerülhetnek előzőleg nem tudatosult apró részletek is.

Így jártam azzal a mondattal – pontosabban a benne foglalt jelzős szerkezettel –, amely Nádasdy Ádám fordításában így hangzik: *Vegyél szemüveget, s mint a **rühes csalók,** mondd azt, hogy látod, amit nem látsz.* Az előadás második részében (a hagyományos beosztás szerint a negyedik felvonás hatodik jelenetében) járunk; a háborgó elméjű Lear az emberi képmutatásról elmélkedik. Az eredetiben „alávaló politikus”-ról szól a szövegrészlet: *Get thee glass eyes; And like a **scurvy politician**, seem To see the things thou dost not.* (Szó szerint: ’Végy üvegszemet, és mint egy alávaló politikus, tégy úgy, mintha látnád a dolgokat, amelyeket nem látsz.’)

Ha megnézzük a *politikus* főnév jelentéseit az Értelmező szótárban, azt látjuk, hogy a szónak kétféle használata különül el a magyarban: 1. politikával rendszeresen foglalkozó közéleti ember; 2. célja elérése végett az erőviszonyokhoz ügyesen alkalmazkodó személy. Az itteni második jelentés adná tehát a kulcsot a *politikus → csaló* fordítási megoldáshoz? Nem valószínű, hiszen a *csaló* ennél jóval negatívabb tartalmat hordoz.

A fordítói eljárás nyitja sokkal inkább az angol szónak Shakespeare által megcélzott jelentésében keresendő. Az angol kritikai kiadás a következő jegyzetet fűzi a szóhoz: *politician: trickster, one who follows Machiavelli’s „policy”, not a politician in the modern sense of the word* (’politikus: csaló, olyan személy, aki Machiavelli „politikáját” követi, nem a szó modern értelmében vett politikus’).

A *Lear király*nak tizenöt magyar fordításáról lehet tudni. Megnéztem, melyik fordító hogyan döntött az adott szöveghelyen. Tizenkét változatot hasonlíthatunk össze (két korai fordítás elveszett, egy harmadik pedig az adott helyen nem tartalmazza az érintett szövegrészt).

A XIX. századi szövegek egyöntetűen a *politikus* szónál maradnak. A két első, egymással szorosan összefüggő kéziratos szövegkönyv – az elsőn Vajda Péter, Egressy Gábor, Jakab István neve és az 1838-as évszám, a másodikon Vajda Péter, Egressy Gábor neve és az 1856-os (?) évszám áll –, amikor a *politikus* szóval fordít, alapozhat a korban már meglévő ironikus használatára is. A közel kortársi, 1870-es Czuczor–Fogarasi-szótár szerint a főnév gúnyos értelmű jelentése: ’okos, ravasz ember’. A TESz. adataiból arra következtethetünk, hogy ez a típusú főnévi jelentés a korábban megjelent melléknévi értelmezés alapján képződhetett meg (’ravasz, fortélyos, óvatosan cselekvő’). Ez kevésbé elítélő tartalom, mint amit itt a *politikus* szó Shakespeare kortársainak jelenthetett. A fordítók által választott jelző is enyhébbnek tűnik az eredetinél:[2]

*Szerezz üvegszemet, / S némely **naplopó politikusként** / Tettesd, mintha dolgokat látnál, amiket / Nem látsz.*

*Szerezz üvegszemet, / S mint némely **naplopó politikus** / Szinleljed, mintha dolgokat látnál, miket / Nem látsz.*

A mű mindmáig legnagyobb hatású tolmácsolója Vörösmarty Mihály (1856). Életművének kritikai kiadása jegyzetben megadja a *politikus* itt érvényesnek tartott jelentését: ’furfangos ember’. A meghatározás a fentebbiekben idézett korabeli értelmezést tükrözi, azt próbálván tehát visszaadni, amire a Vörösmarty-kortárs olvasó, néző itt leginkább gondolhatott. Vörösmarty is az eredetitől eltérő jelzőt választ a főnév mellé; a szókapcsolat nemcsak az eredetinél, de elődjénél is kevésbé elítélő tartalmú:

*Tégy fel / Szemüveget s mint **rögzött politikus**, / Láttassál látni, mit nem látsz.*

A század legvégén Zigány Árpád – nagyrészt Vörösmartyt követő, őt modernizáló fordításában (1899) – újabb, de immár egyértelműen negatívabb jelzőt választ:

*Tégy szemüveget, / és szinleld, mint **cudar politikus,** / hogy látod, amit nem látsz.*

A XX. századi szövegekben már váltakozik a kétféle megoldás. A szó Shakespeare korabeli értelmét két esetben a *csaló,* egyszer a *fontoskodó,* egyszer pedig a *képmutató* hivatott visszaadni. A század első fordítója, Kosztolányi Dezső (1936-ban készült és 1943-ban megjelent munkájában) a főnevet illetően még az előző századi, elsősorban Vörösmarty közvetítette *politikus*nál marad, metaforikus jelzőjével azonban minden addiginál egyértelműbben minősít:

*Szemüveget tégy / s színleld, akár **koszos politikus**, / hogy látod azt, mit nem látsz.*

A század derekán (1955) egy éven belül két új fordítás is megjelenik. Szerzőik a mű fordítástörténetében elsőként választanak másik főnevet a *politikus* helyébe. Füst Milán – Kosztolányi jelzőjét megtartva – így fordít:

*És tégy fel ókolárét, mímeld, mit olyik / **Koszos fontoskodó**, hogy látod azt, amit / Nem látsz.*

Szabó Lőrinc munkája a Vörösmarty-mű újabb átdolgozásaként, modernizálásaként készül el. Ő Vörösmarty jelzőjét (némi kiigazítással) megtartja, a *politikus* szót viszont az angol eredeti szöveg melléknevének jelentése alapján cseréli le. Természetesen nem Szabó Lőrinc hibáztatható abban, hogy – a *politikus* szó negatív konnotációját nyilvánvalóan elutasító ötvenes és azokat követő évektől kezdve – Vörösmarty neve alatt (a kritikai kiadás kivételével) folyamatosan az ő szövegváltozata jelenik meg, bármifajta megjegyzés nélkül:

*Tégy fel / Szemüveget, s mint **megrögzött csaló** / Látszódjál látni, mit nem látsz.*

„Hogyan lesz a *politikus*ból *csaló*?”

A század végéhez közeledve további két fordítás is napvilágot lát. Mészöly Dezső (1986) visszanyúl a *politikus* szóhoz, hogy egy újabb, erős hatású metaforikus jelző segítségével visszahozza a főnévnek az eredetiben megcélzott, pejoratív jelentését:

*Tégy pápaszemet, s **rongy politikusként** / Szinleld, hogy látsz valamit ott, ahol / Semmit se látsz!*

Forgách András – Vörösmarty Mihály fordításának felhasználásával készült – munkájában (1993) teljesen új jelzős szerkezetet alkot. Mellékneve a fentebbiekben, az első fordításokkal kapcsolatban idézett történeti szótári adatokkal, illetve a Vörösmarty-kiadás jegyzetével harmonizál, főneve pedig az eredeti tartalom visszaadására keres érvényes megoldást:

*Szerezz / Üvegszemet s **ravasz képmutatóként**, / Látszatra lásd, mit nem látsz.*

A XXI. század elejének eddigi három fordítása szintén váltakozó megoldásokat mutat. Jánosházy György (2002) visszatér a *politikus* szóhoz, újabb erősen elítélő jelentéstartalmú jelzővel bővítve az eddigiek – Kosztolányi, Füst és Mészöly által megalapozott – tárát:

*Szemüveget végy / S **hitvány politikus** módjára játszd meg, / Hogy látod, amit nem látsz.*

Nádasdy Ádám – fentebb már idézett – fordításának (2010) főnévválasztása Szabó Lőrincével (azaz az utóbbi több mint fél évszázadban a Vörösmarty neve alatt megjelenő szövegével), ezen a megoldásán keresztül pedig Shakespare melléknevével mutat átfedést; az elmarasztaló minősítést egy új, erőteljes hatású – metaforikus használatú – jelző tetézi:

*Vegyél / szemüveget, s mint a **rühes csalók,** / mondd azt, hogy látod, amit nem látsz.*

Varró Dániel ugyanebben az évben publikálja saját munkáját. Ő az egyetlen, aki úgy hagyja meg az angolnak betű szerint megfelelő *politikus* szót, hogy kiveszi előle a jelzőt. Értelmezése szerint tehát a szó a ma olvasójában, nézőjében önmagában állva is éppen eléggé negatív érzeteket kelt ahhoz, hogy Shakespeare szándékát tolmácsolja:

*Vegyél szemüveget / És játszd el, mint a **politikusok,** / Hogy látod, amit nem látsz.*

Dömötör Adrienne

[1] A cikk teljes változata a www.e-nyelv.hu honlapon olvasható Hogyan lesz a politikusból csaló? címmel. **(A szerk.)**

[2] A helyesírást a maihoz igazítottam, kivéve – versről lévén szó – ha a beavatkozás a magánhangzó időtartamát módosította volna.

Vásárhelyiség, csomorkányizmus, színírás

Gulay Istvánt kérdezi Balázs Géza

Gulay István *A tehetség komédiái* című, öt szatirikus kisregényt tartalmazó kötetének bemutatója 2017. március 23-án volt a Püski Könyvesházban (Bp. I., Krisztina krt. 26.). A most hetvenéves Gulay István ötvenéves írói pályájának összegzéseként is felfoghatjuk a Püski Kiadónál megjelent kötetet, amelynek olvastán arra gondolhatunk: utat nemcsak veszteni, de találni is lehet. Prózájában egy egészen egyedi s talán éppen ezért reflektálatlan magyar írói út bontakozik ki, az aprólékos, szociografikus mélység és az abszurdig, groteszkig emelkedő magasság. Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Gelléri Andor Endre csodálatos, „mágikus" prózájának jelenkorig vezető (ám kissé visszhangtalan) folytatása. A kisregények az elveszett tehetségek panoptikumai. Azt járják körbe, hogy a tehetség hazánkban: sors vagy átok? A könyvbemutatón szóba került Gulay István másik nagy munkája, a Püski Sándor könyvkiadó hagyatékát feldolgozó három kötet, amelyet Püski Istvánnal közösen készített. Valószínűleg nem véletlen, hogy Püski Sándor életútját is szemlélhetjük úgy, mint „a tehetség komédiáját". A békési zsellércsalád gyermeke páratlan életutat járt be az alföldi falutól New Yorkig és vissza Budapestig.

Gulay István dedikál (kép: BG)

BG: Írói pályád korán, 19 éves korodban indult a Tiszatájban. Ennyi a termés?

GI: 1965-ben bocsátott írói pályára Mocsár Gábor a Tiszatájban két fiatal szegedi tehetséget, Ördögh Szilvesztert és engem. Tőlem a Kis Cartouche című novellát közölte. Mindkettőnk munkája vihart kavart a megyei pártbizottságon. Szilvesztert másik gimnáziumba kellett menteni, én megúsztam annyival, hogy a jövőben figyelni fognak rám. Körülbelül egy év múlva megjelent egy elbeszélésem A sókristály nagy napja címmel. Egy fiú rendetlen életéről szólt, ahogy azt a rumlis asztal közepén álló sótartóból látja egy sókristály. Hát ez téboly! Illetékes helyről jött is a figyelmeztetés. Akkor mondta édesapám, jó lesz, ha gondolkodom rajta, hogy felköltözzem Budapestre. Csongrád megye, Szeged nem igazán alkalmas hely egy írónak. 1968-ban kerültem fel a fővárosba. Megkerestem Vaád Feri bácsit meg a többi szerkesztőt, akik pesti lapokban közölték a novelláimat. Meglepődtek, hogy egy *ö*-zve beszélő, bajuszos fiú áll előttük. Sokkal idősebbnek gondoltak. Becsületükre mondom, nem fordultak el tőlem, továbbra is vállaltak. Az Írószövetség titkára, Fábián Zoltán személyében még új mesterre, támogatóra is találtam. Vidéki voltam, népi származéknak számítottam, de abban az időben ez nem minősült hátránynak.

BG: Elég rég volt…

GI: Igen, és azóta sok víz lefolyt a Dunán. Riporterkedtem, sok lapnak dolgoztam. A sült pesti hírlapírók utáltak vidékre menni, én meg kimondottan szerettem. Gyűltek az élmények, amelyek egy idő után kisregényekbe kéredzkedtek.

BG: Stílusodat a népi irodalomhoz húzó aprólékos, szociografikus megfigyelés és az abszurd, groteszk, fantasztikum egyaránt jellemzi. Ez lenne a mágikus realizmus?

GI: Kovács Sándor Iványnak Mocsár Gábor mutatott be Szegeden. Tőle tudtam meg, hogy amit művelek, az „mágikus realizmus". En nem tudtam erről. Úgy írok, ahogy a világot látom. Szerencsémre Fábián Zoltán, Kristó Nagy István, Alexa Károly felfigyelt rám, sőt Kiss Gy. Csabáék is. Az Írószövetségben már mozgolódott az új nemzedék, megalakult a FIJAK (Fiatal Írók József Attila Köre). Kiss Gy. Csaba, Kovács István és mások elhatározták, hogy szorosabbra fonják a kapcsolatot a szomszéd országok irodalmával. Csaba engem ajánlott a tervezett útiesszéket tartalmazó kötet Csehországot bemutató szerzőjének. Három hónapos ösztöndíjat is kaptam. Végül az én irodalmi útirajzom címe került a kötet borítójára is: „Keleti Golf-áram". Tehát nem csupán szépirodalmi könyveim jelentek meg. Kiadtam például harmincvalahány feltaláló portréját, ami komoly sikert aratott, szó volt róla, hogy a Szépirodalmi Kiadó ösztöndíjat ad a Magyarország felfedezése sorozatban megjelentetendő szociográfia megírására. Sajnos végül nem én, hanem Mezei András kapta meg a feladatot. Összesen tizenöt-húsz kötetem jelent meg, sok minden érdekelt, a népi építészettől az absztrakt művészetig terjedően. Ez kissé heterogénné is tette az életművemet.

BG: Melyik a legkedvesebb műved?

GI: Íróilag legérettebbnek a Jos, a házi légy című kisregényemet tartom. Ebben már a Nemeskürty István-féle filmgyári „zseniképzőben" tanultakat is alkalmaztam. Rengeteg érdekes és különös helyzetet kidolgoztam benne, törekedtem a filmes hatásra, a történet többrétegűségére. Sokak szerint az Alföldi Antikrisztus című munkám a legjobb. Ehhez remek illusztrációkat készített Swierkiewicz Robi. A könyv első kiadásában azonban nem jelenhettek meg, mert a rajzok hátterében Nagy-Magyarország térképe sejlett fel, emiatt revizionistának minősítették őket. Swierkiewiczet 1968-ban ismertem meg, attól kezdve lenyűgöz a művészete. Ő kaposvári, kimondottan modern művész, én mégis érzek benne Munkácsyt, Kohánt, Endre Bélát, például a színeiben. Gyakran használja azt a zöldet, ami a vidéki polgári szalonok kanapéinak bársonyzöldje. Ez mágikus hatással van rám… Hihetetlenül szenzibilis alkat. Ha majd a NASA felveszi a kapcsolatot az első űrlényekkel, akik a képíráshoz hasonlítható színírással kommunikálnak, nincs kétségem afelől, hogy őt fogják tolmácsul választani.

BG: Szülőföld Hódmezővásárhely. Kisregényeidben emellett Szeged, Kiskunfélegyháza és Budapest is szerepel. Életed fontos helyszínei egyébként érdekes módon kissé párhuzamosak a veled csaknem egykorú Temesi Ferencéivel…

GI: Hódmezővásárhelyen nőttem fel. Ady „paraszt-Párizsnak" nevezte. Németh László itt fedezte fel a „csomorkányizmust", amely egy különös szellemi-lelki-tudati állapot. Ez ugyanúgy egyénít minket, vásárhelyieket, mint a székelyeket az észjárásuk. Temesi a „szögediséget" érti, érzi és írja, én a vásárhelyiséget. Ferivel különben gimnazista korunk óta ismerjük egymást, egyszer elmentünk együtt a temető mellett lakó jósnőhöz. Hiszed, nem hiszed, a hófehérre meszelt tornác könyöklőjén érkezésünkkor egy fekete kandúr macska púpozta a hátát. Máig kísért a látvány, de arra nem emlékszem, milyen jóslatot kaptunk. Temesi nagyon nagyot dobott a szegediség (egyfajta alföldiség) feltárásával. Mint Szenti Tibor, Hódmezővásárhely tudós szellemi néprajzosa, aki a vásárhelyi néplélek, szemlélet, „mágia" megfogalmazója.

BG: Kisregényeidből sugárzik a magyar vidék, hagyomány elvesztésének fájdalma…

GI: Pedig igazán nem jajongok miatta. Szeretem az Alföldet, a hagyományait, de belátom, hogy a világ változik. Igyekszem megtalálni, meglátni a humorát annak, ahogy az új keveredik a régivel. Ez lehet a magyarázata az írásaimban megjelenő abszurdnak, fantasztikumnak.

BG: Alapos filológiai munkával három kötetben feldolgoztad, magyaráztad, közreadtad Püski Sándor hatalmas életművének dokumentumait, köztük szinte bizalmas, politikai megjegyzéseket, személyes pénzügyi adatokat tartalmazó iratokat. Milyen cél vezetett ezzel?

GI: Püski István, Sándor bácsi legkisebb fia csaknem ötven éve a legjobb barátom. Ő digitalizálta édesapja hatalmas hagyatékát, s ő, valamint testvére, Püski László kért fel annak feldolgozására. Irdatlan nagy, több tízezer darabos anyag. Két évig küzdöttem vele. Püski Sándor majdnem száz évig élt. S az élete egyszerre realista és mágikus, fantasztikus és abszurd… Rádöbbentem, hogy ez a munka éppen nekem való.

„Verset nem lehet mindennap írni”

Muszka Sándort kérdezi Mészáros Márton

Muszka Sándor harminchét éves erdélyi magyar költőnek a prózája ismertebb és népszerűbb, mint a versei. Sanyi bá című székely egypercesei több kiadást értek meg, A lusta dög címmel pedig heteken belül érkezik ennek folytatása. Muszka, aki lapunknak azt mondta, a tájszavak eltűnőben vannak, úgy véli, valamiféle rendszer, fogódzó mindenkinek kell – már ha rendet akar tartani.

Legutóbbi kötete, a 2014-ben megjelent *Magányos nőknek, bukott fiúknak* verseskönyv, noha az igazi hírnevet a *Sanyi bá* című, egyperceseket tartalmazó műve hozta el az Ön számára. Nem bánja, hogy sokan nem tudják, hogy alapvetően költészettel foglalkozik?

Azt tapasztalom, hogy a *Sanyi bá* népszerűsége a verseskötéteim eladási példányszámát is jócskán feltornázta, tehát valószínű, hogy akiknek tetszett a *Sanyi bá*, azok a verseimre is kíváncsiak lettek. Persze a különbség próza és líra között még mindig hatalmas. Míg egy verseskötetből elfogy hatszáz-hétszáz példány, addig a székely humoros történeteket tartalmazó *Sanyi bá* már lassan a negyedik kiadásához érkezik. Ez azt hiszem, jól tükrözi az olvasói igényt, ami a szórakoztató irodalmat és a verset illeti. Ugyanakkor úgy gondolom: attól még sem kisebb, sem nagyobb költő nem lett senki, hogy a prózája népszerűbb a lírájánál. Mostanában, amikor a kiadóktól mást sem hall az ember, mint azt, hogy verseskötetet már szinte lehetetlenség eladni, még mindig vannak költők és versek. A vers élvezete – meglátásom szerint – mindig is egy szűk társadalmi réteg privilégiuma volt. Ha megnézzük, hogy hány előfizetője volt minden idők talán legkiválóbb magyar irodalmi folyóiratának, a Nyugatnak, könnyen arra juthatunk, hogy a szépirodalom népszerűségét illetően nem sok változott magyar nyelvterületen.

Muszka Sándor
(kép: Dimény H. Árpád)

Miért és az inspirációt honnan szerezve készítette el az említett *Sanyi bá* című kötetet?

Bár a könyv 2012-ben jelent meg először Erdélyben, az első székely tájszólásban írt, humoros írások, ha jól emlékszem, 2011 nyarán a vonaton születtek. A Művészetek Völgyébe voltam hivatalos, már a vonaton ültem, amikor jött a telefonhívás, hogy az est második felében a humoré lenne a főszerep, így számítanak rám. Szerencsém volt, mivel három jó humorú, székelyföldi fiatal vendégmunkással kerültem egy fülkébe. Mire a honfitársaim leszálltak a vonatról, nekem már csak meg kellett írnom a hallottakat. Attól kezdve bárhova hívtak felolvasni, az est végén a közönség kérésére mindig elő kellett adnom egy-egy ilyen történetet. Persze időközben rájöttem, hogy – magam is székely lévén – egyáltalán nem áll távol tőlem ez az észjárás, és rengeteg ilyen történetet tudok enmagam is kitalálni. Mivel verset nem lehet mindennap írni (legalábbis én nem tudok), hát ilyen rövid, humoros történeteket kezdtem el írni. Elsősorban a magam szórakoztatására. Hamarosan pedig *A lusta dög* címmel megjelenik a *Sanyi bá* folytatása.

A kötetben az alkohol, a közös ivás nagy hangsúlyt kap. A jó történetek valóban a kocsmában születnek, ott kerülnek napvilágra?

A könyv főszereplője, Sanyi bá kitalált személy, úgy is mondhatnánk, hogy ő a tipikus székely. Mivel ezek nagyrészt kocsmai történetek, így adta magát, hogy kocsmában játszódjanak, ott hangozzanak el ezek a párbeszédek, monológok. Annál is inkább, mivel a könyv többi szereplője is egyszerű, mezőgazdaságból élő falusi, akinek a szűk családi környezeten túl az ivó az egyetlen megnyilvánulási helye. Ha még mindehhez hozzátesszük a népi mondást, miszerint a lovak a legjobban a kocsmában húznak, akkor kijelenthetem: mindent elmondtam a helyszínválasztásról.

Az *Olvasok a sarokban* irodalmi blog a kötetről szóló kritikájában „muszkasanyizmust” emleget. Van létjogosultsága ennek a fogalomnak?

Ki tudja, mindenesetre örülök annak, hogy van egy ilyen meghatározása annak, amit igyekszem csinálni, az egész lényemmel képviselni. Jó érzés, hogy konkrét fogalom vagy mi a fene vagyok! Egyébként ennek kapcsán csak arra tudok gondolni, hogy a kritikusok is emberek, és szeretnek kategóriákban, dobozokban gondolkodni. Valami rendszer, fogódzó mindenkinek kell – már ha rendet akar tartani.

Nincs nagy hagyománya annak, hogy a szerző CD-mellékletben is előadja művét. Ön miért döntött úgy, hogy saját maga készíti el a *Sanyi bá* című kötethez a hangoskönyvet?

A CD-melléklettel azoknak az olvasóknak szerettünk volna kedveskedni, akik talán soha nem jártak Székelyföldön, és nem ismerik ezt a tájszólást. És mi tagadás, ezek a szövegek talán elmondva sokkal hatásosabbak, mint leírt szövegként. Költséghatékonyság az, hogy én olvasom fel, mondom el ezeket a szövegeket. Így nem kellett mást megfizetni, sőt a könyv megjelenése előtt olyan sok író-olvasó találkozón olvastam fel őket, hogy szinte kívülről tudtam mindet. Mindemellett ez Erdélyben az első könyv, amely a hozzá tartozó CD-n meg is hallgatható.

Hogyan fogadta az albumot a (hallgató)közönség?

Hallottam olyanról, aki a könyvet még csak át sem lapozta, de fogta a CD-t és betette az autómagnójába, hogy hónapokon keresztül hallgassa. Azt hiszem, azáltal, hogy hanghordozón is kiadásra került, olyan emberekhez is eljutott, akik egyébként nem, vagy csak nagyon ritkán olvasnak.

Mennyire idegen a székelyek nyelve az anyaországi magyar számára? Hiszen első olvasáskor azért rá kell állnia az ember agyának az eltérő közlésmódra.

Bevallom, az első magyarországi felolvasásoknál még féltem, hogy vajon fogják-e az emberek érteni azt, amit mondok. De a tapasztalat azt mutatja, hogy bár természetesen idegenül hangzik számukra több szó és kifejezés, egészében mégiscsak érthető a székelyül nem beszélők számára is. Meg merem kockáztatni azt is, hogy élvezhető az, ahogyan egy székely beszél. A *Sanyi bá* című munkában bőven vannak olyan kifejezések, amelyeket csak mi, székelyek használunk. Talán egy magyarországi nem érti a szó pontos jelentését, de ha figyel, a kontextusból könnyen megfejtheti. Ez olyan, mint hogy én is értem a szegedieket!

Veszélyben van a székely nyelv?

A tájszavak a magyar nyelv gazdagságát bizonyítják, s ezek sajnos az elkövetkező harminc-negyven évben el fognak tűnni. A globalizációval a nyelv is uniformizálódik. Elég csak belegondolni abba, hogy a csíkszeredai kisgyerek ugyanazokat a rajzfilmeket nézi, mint a budapesti. A felnőttek ugyanazokat a tévéműsorokat nézik, szinte ugyanazokat a médiatermékeket olvassák. Ez vajon baj lenne? Nem tudom, de abban biztos lehetek, hogy a tájszavak eltűnésével az összmagyar nyelv lesz szegényebb.

Meg tud élni az irodalomból?

Csak szépirodalomból nem. Ha ide számíthatom a forgatókönyvírást, meg még egy-két, írással kapcsolatos tevékenységet, akkor már mondhatnám, hogy meg lehet élni az írásból.

Már mindent tudunk, csak azt nem, hogy mi pontosan a nyeletlenkedés?

Na igen, akkor tudja, hogy szeretem a nyeletlenkedést! Hogy viccesen válaszoljak, a nyeletlenség a józan paraszti ész ellentéte. Szemléltetésként elmondok egy anekdotát. A Németországban dolgozó vargyasi legény hazalátogat a szüleihez. Büszkén mutatja, milyen ajándékokat hozott. „Édesanyám lássa e. Ez egy olyan elemlámpa, amelyik még a víz alatt es világít” – mondja. „Édes fiam – mondja az anyja –, hát amennyit mi a víz alatt járunk…”

Újragombolva

Az Édes Anyanyelvünk júniusi számában foglalkoztam a 'másképpen, újraértékelve'-féle jelentésű, határozószószerű *újratöltve* igenévvel. Ott kifejtettem, hogy használata szerintem idegen mintának sablonná merevedő követése, és átgondolatlanságról tanúskodik. Az érvelés során megemlítettem a rokon értelmű *újragombolva* igenevet is, és megígértem, hogy külön szólok majd róla. Erre kerítek most sort.

Az újragombolás képe mint a felülvizsgálat, újraértékelés, átszerkesztés metaforája az 1990-es évek parlamenti nyelvhasználatában – és vele összefüggésben a sajtónyelvben – jött divatba. A kép egy Deák Ferenc-i anekdotára, az abból ismert szállóigére vezethető vissza. Mind a történet, mind a bölcs mondás több változatban él, ezért nem állapítható meg biztosan, hogy Deák mikor és milyen történelmi, jogi, politikai helyzetre vonatkozóan mondta azt, amit mondott. A mondás mindenesetre lényegében így hangzik: „A rosszul gombolt mellényt *újra* kell *gombolni*." Értelme pedig ez: 'Mivel a jelenlegi helyzethez hibás szemlélet, hibás művelet vezetett, a folytatásban nem szabad a mostani állapothoz ragaszkodni. Ki kell javítani a hibát, méghozzá úgy, hogy vissza kell térni a hiba elkövetése előtti kiindulóponthoz, és másképpen, a hiba kiküszöbölésével végrehajtani a műveletet.' A deáki gondolatnak tehát lényeges eleme mind az átszerkesztő javítás, mind pedig az, hogy ez a javítás egy korábbi pontra visszamenve és onnan a műveletet másképpen végrehajtva történjék.

„A rosszul gombolt mellényt újra kell gombolni"

A közelmúltból való példasort olyan parlamenti felszólalásrészletekkel kezdem, amelyekben az újragombolás képe a Deák Ferenc-i bölcs mondás ihletésére, annak felfrissítéseként bukkant fel. Az idézetek forrása az Országgyűlési Napló CD-je; a felszólalók neve nélkül, csupán elhangzásuk évét megadva közlöm őket: „Tudjuk, hogy alapvetően már nem lehet a *mellényt* ***újragombolni,*** és csak közelíteni lehet a hatalom mai széttagolásából az európai parlamentarizmusban szokásos kormányhatalom terjedelme felé" (1998); „Deák Ferenc ilyenkor a parlamentben azt mondta, ha egy *mellény* rosszul van gombolva, meg kell próbálni ***újragombolni.*** Itt a lehetőség a 2004-es költségvetésben, próbáljuk azt a szükséges pénzt megadni az önkormányzatoknak, amiből tisztességgel el tudják látni a rájuk háruló feladatokat" (2003); „Tudjuk azonban azt is, hogy a négy év alatt tönkretett államháztartás mai helyzetében a magyar államnak minimálisak a javítási lehetőségei – ehhez a *mellény* ***újragombolására*** lenne szükség" (2005). – A szállóigék természetéhez hozzátartozik a variáltság; a *mellény* helyett például néha *kabát* szerepel: „Így szinte évről évre és hónapról hónapra kérdezhetjük újra: mi a jelenben a szociálpolitika feladata, és mi nem; kiket kell megcélozzon eszközrendszerével, és kiket nem; miért van szükség a szociálpolitikai *kabát* folyamatos ***újragombolására;*** és egyáltalán, mit képes elérni egy társadalomban a szociálpolitika?" (1995).

Az idézett felszólalások megőrizték a deáki gondolat lényegét, megítélésem szerint képzavar sincs bennük. Azt sem tartom bajnak (köszönhetően az idézőjelnek is), hogy egy politikai újságcikkben maga a megjavítandó dolog lépett a mellény vagy kabát helyébe: „Ha ez a gyakorlati tapasztalat, akkor viszont felmerül, hogy vajon nem a törvényhozásnak kellene-e *»**újragombolnia**« a fővárosi önkormányzati rendszert*" (1997: Magyar Hírlap).

Baj van viszont akkor, ha a deáki képpel úgy élnek, hogy nem teszik világossá, miféle javításról vagy egyáltalán miről is van szó. Ez a jelenség késztetett cikkem megírására. Két jellemző esetet szeretnék megemlíteni. Ezek az *újratöltve* furcsa használatával is rokonok: részint a határozói igenévi forma, részint a jelentés miatt.

Az egyik példa egy irodalmi pályázatnak és az arra beérkezett munkákból összeállított internetes kötetnek a címe: *Kosztolányi* – ***újragombolva.*** Tájékoztatásképpen ezt olvashatjuk a 2011-ben szerkesztett gyűjteményről: „A kiírás szerint olyan művekkel lehetett jelentkezni, melyek szellemükben fölidézték Kosztolányinak vagy egy-egy művét, vagy életrajzi epizódjait. […] Célunk volt bemutatni Kosztolányi örökségének megjelenését kortárs művekben, illetve újabb alkotások létrehozására kérni fiatal és érett, kezdő és már a szakmáját [!] évek, sőt évtizedek óta művelő költőket és írókat, határon innen és túl. Mindezzel az alkotó módon fölfogott tudományosság eszméjét is követni kívántuk, hiszen a kritikai kiadás szigorúan filológiai jellegét, valamint a szépirodalom kreatív lendületét szerettük volna egymással kölcsönhatásba hozni."

A válogatás célja nagyjából érthető. Az viszont egyáltalán nem világos, hol van itt az „újragombolás", a visszalépéssel kezdődő, javító átszerkesztés. Kosztolányit kellene megjavítani? Miféle visszalépéssel, miben, miért? Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a *Kosztolányi – újragombolva* egyszerűen az előző cikkemben tárgyalt *Jókai újratöltve* címtípusnak az automatikus, átgondolatlan másolása.

A másik példa a Bartók rádió műsorának a címe: *Népzene* – ***újragombolva.*** Az internet egyik közösségi oldalán kedvcsinálóként ezt olvashatjuk vele kapcsolatban: „Műsoraink a hét minden napján hallhatóak a Bartók Rádióban 14.30 – 15.00 óráig. Hétfőn a fiatalok hangján, szerdán, pénteken és vasárnap itthonról, kedden távolról, csütörtökön és szombaton ***újragombolva*** hallhatják ezt a Kodály által százhangú orgonának nevezett kincset. Műsoraink a népzene minden arcát, minden megszólalását bemutatják, rövid tájékoztatással."

A műsor gazdái nyilván tudják, milyen az újragombolt népzene. De miért kényszerítik gondolatolvasásra a rádióhallgatókat? Hogyan lehet a népzenét átszerkesztve megjavítani, méghozzá úgy, hogy a műveletet valamiféle visszalépéssel indítják? – Csak találgatásképpen vetem fel azt az ötletet, hogy a műsorkészítők a „csak tiszta forrásból" vagy a „vissza a gyökerekhez" eszméjét kívánják érvényesíteni, de el akarják kerülni ezeket az elcsépeltnek tartott jelszavakat. Ha ez a szándék, azt persze megértem. Az már viszont rejtély, miért nem érzik a szerkesztők, hogy a *Népzene – újragombolva* cím magyarázat nélkül érthetetlen, mert zavaros a kép, amelyen alapul.

Mit lehetne javasolni az *újragombolva* igenévnek a Deák Ferenc-i bölcs tanácstól elszakadó, homályos használata helyett? A sok lehetőség közül most csak egy olyat említek, amely hangzásában és írásképében egyaránt közel áll az *újragombolva* formához. Ez az *újragon**d**olva* igenév. Húsz évvel ezelőtt egy újságcikk – a címe: „Vállalatvezetés és stratégia"; alcíme: ***„Újragondolva, újragombolva"*** – szellemesen játszott a két alak összecsengésével, és találóan képviselte a deáki gondolatot: „A vállalatok mostanában egyre gyakrabban találják szemközt magukat azzal a problémával, hogy látszólag jól mennek a dolgaik, mégis bizonyos jelekből arra lehet következtetni: a szervezetük veszít a vitalitásából. A dolgon már nem lehet javítgatással, új projektek indításával, vagy bármi hasonlóval segíteni. Az egész működést az alapjaitól kell ***újragondolni,*** aztán ***újragombolni***" (1997: Magyar Hírlap).

Horváth László

A reformáció 500 éve és a magyar művelődés

A reformáció minden országban helyzetbe hozta a nemzeti nyelvet, megteremtette (vagy ha volt: felvirágoztatta) a nemzeti irodalmat, megerősítette a nemzeti érzést, kifejlesztette a nemzeti nyelvek nyelvtanait, s ezáltal megalapozta a modern nyelvtudományt. Ezek az általános jellemzők fokozottan igazak a magyar művelődéstörténetre.

Szokás mondani, ha Kálvin nem lett volna, lehet, hogy most nem magyarul beszélnénk. Van benne valami, de egy kis kiegészítést hozzá lehet tenni: ha Luther és Kálvin nem lett volna, talán most nem magyarul beszélnénk. Akkor ma Magyarország valószínűleg a latin nyelvnek lenne egyik utolsó bástyája, esetleg egy latinizált magyart vagy éppen a németet beszélnénk. Persze az anyanyelvűség külső hatóerői mellett ott fáradozott száz és száz magyar prédikátor, író, költő, és a reformáció hatására elkezdett folyamatot olyan jelesek vitték sikerre, mint Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, Petőfi Sándor és Arany János. A 16. században kezdődött folyamat a 19. században csúcsosodott ki: a reformáció a reformkorban.

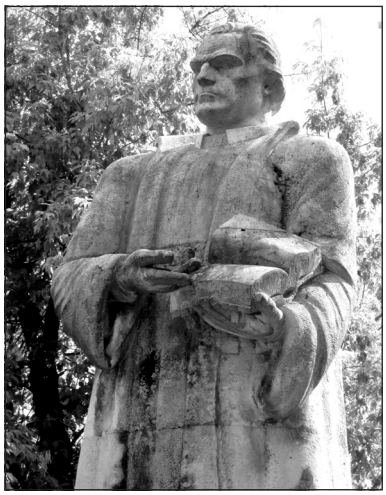

Luther Márton szobra az Evangélikus Hittudományi Egyetem udvarán
(kép: BG)

A reformáció nem volt mentes a belső vitáktól. Az első, lutheránus irányzat után jött a helvét (kálvinista), Erdélyben az unitarizmus, majd pedig a szombatosság. A felekezetek között gyakori volt az átjárás, ahogy azt Dávid Ferenc prédikátor esete mutatja, aki valamennyi irányzatnak harcos képviselője volt.

Magyarország 16. századi tragikus politikai, katonai megosztottsága is oka lehetett a reformáció gyors terjedésének. Az emberközpontú új vallás, az olcsóbb egyház vonzerőt jelentett sokak számára. A reformáció terjedésének fő eszköze azonban az anyanyelvűség volt. A Biblia jusson el mindenkihez a saját anyanyelvén, az istentiszteletek legyenek anyanyelvűek. Forradalmi hatása volt ennek a nagyon természetes gondolatnak. A világ befogadásának, megértésének legfőbb eszköze az anyanyelv. Ezt vitte át a reformáció a vallási tanításokra. A magyar reformáció első évszázadában öt Újszövetség- és egy teljes Ó- és Újszövetség-fordítás született. Az öt Újszövetség közül kettő, Pesti Gáboré és Sylvester Jánosé erazmista jellegű, ezt követte Heltai Gáspár, Melius Juhász Péter, Félegyházi János protestáns Újszövetsége. A teljes protestáns biblia Károlyi Gáspár és munkatársainak fordítása, az 1590-ben megjelent vizsolyi biblia. Ez mindenképpen fordulópont a magyar nyelv történetében, mert kiegyenlítettebb nyelvhasználata meghatározó hatással volt az irodalmi nyelv alakulására (hasonlóan a Luther által fordított német Bibliához), valamint a népnyelv alakulására is. A bibliafordítások mellett a zsoltárfordítások is figyelmet érdemelnek. A legkiemelkedőbb protestáns énekeskönyv Szenczi Molnár Albert zsoltároskönyve. A genfi zsoltárok átültetésével addig ismeretlen formákkal gazdagította a magyar verselést, egyúttal a szakszerű műfordítás mintaképe lett. Károlyi és Szenczi munkássága összekapcsolódik: Szenczi Molnár Albert Károlyi Gáspár környezetében tanúja volt a vizsolyi biblia fordításának és kinyomtatásának, nevéhez fűződik a Károlyi-biblia javított kiadása. A Károlyi-bibliából származó csaknem 150 kifejezést tárt fel Csűry Bálint szülőfaluja, Egri népnyelvében.

Az anyanyelvűség programja mellett nem lett volna sikeres a reformáció, ha nem állt volna rendelkezésére néhány fontos pragmatikai lehetőség. Ezek a következők voltak: a) könyvnyomtatás, b) retorika, c) vándorprédikátorság, d) gyülekezeti felolvasás, éneklés, e) iskolák, f) katekizálás. A reformáció abban a pillanatban érkezett, amikor egy, a kommunikációs világot éppen átformálni készülő jelenség, a Gutenberg-galaxis terjedni kezdett. A reformáció első évszázada egybeesik a kézírásos kultúra visszaszorulásával, a könyvnyomtatás fokozatos elterjedésével. Kiss Jenő egyenesen azt mondja: „a reformáció kezdettől fogva kommunikációtechnológiai fölénybe került a katolicizmussal szemben". A reformáció érkezése egybeesik az ókori retorika újrafölfedezésével. Az ókori retorikát a reneszánsz és a humanizmus éleszti fel, s elsőként a reformáció kezdi használni. Az első hazai, még latin nyelvű retorika szerzője Pécseli Király Imre (1590 k. – 1641 k.) református prédikátor, a 17. század első felének legjobb protestáns költője. A 16. században felbukkan a már névvel ismert vándorénekes (lantos), s mellette a vándorprédikátor alakja. Róluk írja Szerb Antal: „ezekben a kimeríthetetlen erejű igehirdetőkben ölt testet magyar földön az új kor emberideálja, az autonóm személyiség". Ebben a korban születik meg a magyar szónoki stílus választékos, szépen zengő, bibliai képeket, idézeteket használó protestáns prédikátori változata, amely mindmáig jellemzője a protestáns felekezeteknek. A közösségszerveződést a közös felolvasás és éneklés élményével erősíti a reformáció. Fontos újítás, hogy a kórus helyett bevezetik a gyülekezeti éneklést. A reformáció széles körű iskolahálózatot hozott létre az elemi iskolától a gimnáziumon át a főiskoláig. A reformáció nyomán újból elterjed a katekizálás, kátétanítás, ami hatással volt a magyar nép széles rétegeinek erkölcsi gondolkodására, világképére.

A reformáció gyors térhódítása után újra felerősödtek az ellentétes tendenciák. Felbukkant az ellenreformáció, az újrakatolicizálás. A reformáció ereje némiképpen csökkent, de azért nem véletlenül nevezik sokan a református vallást „magyar vallásnak", nem véletlen, hogy Debrecen a „kálvinista Róma". A reformáció óriási szellemi, műveltségi és nyelvi hatása a másokkal való vitában, folyamatos diskurzusban alakult, és eredménye az ebből fakadó türelem, megértés és elfogadás. Azzal kezdtem, hogy Luthernek és Kálvinnak köszönhetjük talán, hogy ma magyarul beszélünk. De azt se feledjük, hogy a katolikusok adták Luthert, és a reformátusoknak köszönhetjük a legnagyobb magyar érseket, Pázmány Pétert.

A reformációnak meghatározó szerepe volt az anyanyelvi kultúrában. Létrejött és terjedni kezdett az anyanyelvi műveltség. Alapjaiban változott meg a magyarság viszonya anyanyelvéhez. Az anyanyelv megteremtette a nemzeti közösségé válás alapjait: irodalomban, költészetben, zsoltárokban, részben a tudományos értekezésekben. Az anyanyelvi gyakorlatot nagymértékben segítették az iskolák, a (vándor)prédikátorok, a hitviták és az iskoladrámák. Elkezdődött a latin holt nyelvvé válása, a magyar nyelv emancipációja, valamint a sztenderdizáció, az irodalmi és a köznyelv kialakulása. A 16. századi tragikus magyarországi politikai helyzetben, az ország széthullásakor „a nyelv a magyar állam széthullása után átvette a nemzeti együvé tartozás jelképének szerepét és képviseletét" – írja Nemeskürty István. Ez a példa, sajnos, újra időszerű lett a 20. században. A nyelv ismét kapott és kap is ilyen nemzetmegtartó, identitáserősítő szerepet.

Balázs Géza

Harsányi István (1923) így írja le az abaúji nyelvészeti munkálkodást: „Érdekes jelenség, hogy Károlyi Gáspár gönci parókiáján, bibliafordításának idején, közte és munkatársai közt gyakorta folytak nyelvészeti vitatkozások, és Szenczi Molnár Albert is a Károlyi bibliájának megjobbításával egyidejűleg írta nyelvtanát, s Misztótfalusi Kis Miklós is a biblia javítása közben tett nyelvészeti megfigyeléseket". És erről a tájról származik Geleji Katona István (későbbi erdélyi református püspök) is, akinek Magyar grammatikácska (1645) című műve nyelvművelő és helyesírási elveink megalapozásának tekinthető.

Rurális

Nem, ez a jelző nem egy szakfolyóiratban bukkan fel, hanem egy budapesti kiállítás címében. Igaz, hogy kevesen tudják, mit jelent (egyébként falusit), meg kimondani is nehéz, de aki a fotó- és videókiállítást rendezte, az ezzel nem törődik. Talán mindegy neki, hányan nézik azt meg, talán valaki ezt a címet sugallta. Pedig lehetett volna érthetőbb és vonzóbb címet találni az érdekes élményeket rögzítő dokumentumanyagnak. Vagy a *falusi* „snassz" lett volna, mert túl könnyen érthető?

A külföldi szavak ellen hiába küzdünk, azok úgyis beáramlanak az anyanyelvünkbe, és észszerű keretek között nem ártanak neki. Épeszű ember ez ellen már nem is szól, hiszen az internet megállíthatatlan világa aztán igazán kozmopolita, amellett, hogy a közösségi média kialakította a saját belső nyelvét. Svédországban élő ismerősöm meglepődött azon, hogy nemcsak tudom, mi az a *troll*, hanem újabban létezik olyan magyar szó, pontosabban ige, hogy *trollkodik* valaki.

A *troll*, ami eredetileg egy északi mesefigurát, egy manót és újabban egy plüssjátékot takar, az olyan személy megnevezése, aki provokatív, ingerlő módon, a tárgyhoz nem tartozó üzenetekkel bombáz valakit, illetve egy online közösséget – állítja a Wikipédia.

A *trollkodás* idővel a kevésbé agresszív gúnyolódás, élcelődés jelölőjévé vált, amivel fontosabb, komolyabb témák, személyek is nevetségessé tehetők, ezzel egyfajta kritikai élt adva a véleménynyilvánításnak. Korábban ilyen jellegű „trollkodás" volt például a politikusok karikatúrája.

A szót az online média előszeretettel használja. Ez azt jelzi, hogy elsősorban a fiatalok élnek vele, márpedig ők alakítják legerőteljesebben a nyelvet. Ugyanakkor felbukkannak olyan jelzők és kifejezések, amelyek soha nem fognak beépülni, ilyen például a *rurális* – erre fejemet teszem.

A gyakran felbukkanó, népszerű idegen szavakat egy idő után magyarosan írjuk, és úgy is ültetjük be mondatainkba, például *hekker.* Az oroszok *hekkerei* ügyesebbek, mint az amerikaiakéi – már ezt a megállapítást is láttam leírva. Ezen már nem is lepődünk meg.

Száz évvel ezelőtt elképzelhetetlen volt, hogy idegen szakszavak ilyen gyorsasággal épüljenek be a hétköznapi nyelvbe, igaz, az információáramlás – meg a közlekedés – csak cammogott a maihoz képest, nem beszélve arról, hogy a rádió, a tévé és az internet – amely mára bizonyos fokig uniformizálta a különböző társadalmi csoportok nyelvhasználatát – ekkor még nem létezett.

De régen sem volt mentes a magyar nyelv az idegen szavaktól, sőt, még több hemzsegett benne, főleg német és jiddis. Amikor régi szövegeket olvasunk, az akkori szavakhoz kell ma némi magyarázat. Ezek többsége elmagyarosodott szakszó: a német építőmestereknek köszönhetően a kőművesek majd minden szerszámát, a *collstok*tól a *spakli*ig importáltuk. Ezeket ma alig használjuk a köznyelvben, no meg lassan, a technika fejlődésével maguk a régi szerszámok is elavulnak, és bekerülnek a lomtár legmélyére.

Elek Lenke

Nyugodjunk bele a „vizes" vb-be?

Ezt kérdezi tőlem Büki András győri ismerősöm. Szerintem ne nyugodjunk bele!

Vizes a versenyző, ha kijön a vízből vagy megázik, de nem a világbajnokság. Ezt a kérdést feszegeti Gaál Csaba is az Édes Anyanyelvünk 2017/2. számában. Kemény Gábor azt írja szerkesztői válaszában, hogy a kifogásolt megjelölés „sajtóbeli (és immár hivatalosnak is tekinthető) ... nyugodjék bele".

Nem nyugszom, nem nyugszunk bele, azért sem, mert „az *-s* melléknévképző terjedőben van az *-i* képző rovására", és ezt a Nyelvművelő kéziszótár (mindkét kiadása) helyteleníti: „Az *-s* képzős melléknév megjelenését csak olyankor tekinthetjük nyereségnek, ha általa tömörebben, egy szóval tudunk megjelölni olyan fogalmakat, amelyekre azelőtt csak körülírásunk volt. ... Ha azonban az *-s* képző parazitaként, pusztán az analógia kényszerítő ereje által tapadt hozzá valamely szóhoz, ne siettessük annak elterjedését, hanem váltogassuk, sőt helyettesítsük a korábbi, *-s* nélküli változattal."

A vízi vébé befejeződött, de nem felesleges foglalkoznunk ezzel a nyelvi jelenséggel. Arra, hogy ezen a makacs gyakorlaton lehet-e változtatni, nem tudok válaszolni, de segítségül hívom a Magyar értelmező kéziszótár perdöntő adatait, szabadon idézve.

vizes

• a vizet tartalmazó (erősen) nedves *ruha, borogatás* és az, *aki megázott,*

• amiben (alkalmilag) víz van, például a *bögre,*

• ami vízzel kevert, esetenként a *bor,*

• ami vízzel vagy vízzel keverve készített, például a *vizes uborka;*

• vizes lehet valamilyen vízzel végzett, *vizes eljárás,*

• a homályos, kifejezéstelen *szem,*

• a vízműveknél, vízépítésben dolgozó *személy*,

• a sok nedvességet tartalmazó(, nem füstölt) húsáru, mint a *szafaládé,* a *párizsi,*

• az épületekben kialakított *vizesblokk.*

A *világbajnokság* nem illeszkedik ebbe a felsorolásba! A vb a víz*en*, a víz*ben*, a víz *környékén* zajló, történő cselekvés, kár lenne (és nem is lehetne) máshová telepíteni. Aki ezt az *-s* képzős alakot megalkotta, vad vizekre tévedt. „Tévedni emberi dolog, a tévedésben megmaradni ostobaság!" – tanítja a latin közmondás. Elkéstünk? Ha valaha is szótározzuk ezt a szószerkezetet, „nemkívánatos, helytelen használatú" alakként kellene minősítenünk.

Ha ezzel helyére tettük a kérdést, stílusosan idézhetjük, hogy „Kint vagyunk a vízből!"

Sámbokréthy Péter

A szerkesztők válasza

Valóban lezajlott a világbajnokság, de hogy mi a neve, arról még mindig folyik a vita. A fenti cikket annak ellenére közöljük, hogy tartalmával nem mindenben értünk egyet. Korábbi véleményünkből fenntartjuk azt, hogy nem érdemes egy olyan szó ellen harcba szállni, amely alkalmasan tömörít egy hosszú kifejezést, és mind a hivatalos használatban, mind a sajtóban általánossá vált. Abban igaza van a szerzőnek (és ezt gondoljuk mi magunk is), hogy a *vízi* jobb lett volna, ez azonban afféle „lépcsőházi okoskodás" (esprit d'escalier, amikor utólag, már a lépcsőházban jut az eszünkbe, mit kellett volna a vita során mondanunk).

Egyébként a nyelvhasználat spontán gyakorlatiassága azóta részben meg is oldotta a *vizes – vízi* kettősség kérdését: a világhálón és a nyomtatott sajtóban egyre gyakoribbá vált a *FINA-világbajnokság* elnevezés. A FINA a nemzetközi úszószövetség francia nevének (Fédération internationale de natation) a rövidítése, a világbajnokság hivatalos angol neve pedig ez: FINA World Championships (a végén az *-s* többesszám-jellel jelezve, hogy több sportág egyidejűleg zajló világbajnokságáról van szó).

Végül pedig továbbra is az a véleményünk, hogy a rövid *úszóvébé* is kifogástalan lett volna (legalábbis a lazább beszélt nyelvben). Hiszen mindegyik itt szereplő sportágnak az úszás az alapja, és (hogy egy kissé elcsépelt érvvel éljünk) az asztalos sem csupán asztalt készít, javít, hanem másfajta bútort is.

Ezzel a válaszunkkal a „vizes" világbajnokság körüli vitát befejezettnek nyilvánítjuk.

A *leghalálosabb* méreg

Az Észak-Koreából eltávozott, és 2003 óta száműzetésben élő Kim Jongnam ellen elkövetett rejtélyes merényletről, gyors és vélhetően nagyon fájdalmas haláláról tudósítva a televízió riportere többször is megismételte a következő mondatot: *A VX nevű idegméreg, amellyel Kim Jongun féltestvérét, Kim Jongnamot a Kuala Lumpur-i (Malajzia) nemzetközi repülőtéren megölték, a* ***leghalálosabb*** *mérgek egyike.*

Utánanéztem, mit lehet tudni a szóban forgó, *leghalálosabb*nak nevezett VX nevű idegméregről ($C_{11}H_{26}NO_2PS$). A rendelkezésemre álló források szerint a VX valóban az egyik legveszélyesebb mesterségesen előállított vegyiharc-anyag, amely „brutális" idegméregnek számít: szagtalan, sárgászöld, olajszerű folyadék, mely a bőrön át szívódik fel. Ebből a vegyi fegyvernek számító anyagból egészen kis mennyiség (már kb. 200 μg) halálos dózist jelent az ember számára. Azért is nagyon veszélyes, mert tünetei rendkívül gyorsan játszódnak le: először csak fejfájás, fokozott nyálkatermelés jelentkezik, aztán izomfájdalom, majd izom- és bélgörcs, végül eszméletvesztés és általában légzési elégtelenség miatt bekövetkező halál. Ezt a mérget harcászati céllal fejlesztették ki még az 1950-es években Svédországban.

Nem vagyok oknyomozó újságíró, így hát távol álljon tőlem annak még a latolgatása is, vajon ki és milyen indítékból követhette el a rejtélyes merényletet, illetve ki(k) állhat(nak) Kim Jongnam meggyilkolása mögött. Ebben a kis írásban e helyett arra keresem a választ, vajon miért tűnik szokatlannak a riporter fenti mondatában a *leghalálosabb* (fokozott) melléknévi forma.

A melléknevek szófaji osztályában a fokozás az egyik legtipikusabb morfológiai művelet, melynek során a melléknevet morfológiai eszközökkel: a középfok *-bb*, a felsőfok *leg…-bb* vagy a túlzófok *legesleg…-bb* jelölőjével, illetőleg más nyelvi eszközökkel (pl. *inkább [kedvező], kevésbé [kényelmes], igen [okos]*) látjuk el annak érdekében, hogy a fogalom tartalmának nagyobb vagy kisebb mértékét, fokát fejezzük ki. A fokozott melléknevek az alapjelentésnél hangsúlyozottabban, intenzívebben, nagyobb mértékben (vagy kevésbé hangsúlyozottan, kevésbé intenzíven, kisebb mértékben) érvényesülő tulajdonságokat jelölnek.

A tulajdonságot jelölő melléknevek jelentése általában viszonylagos. Ilyenek például (1) az érzékszervekkel konkrétan észrevehető tulajdonságok, pl. láthatók (*magas, fehér*), tapinthatók (*puha, sima*), ízlelhetők (*édes, savanyú*), szagolhatók (*illatos, szagos*), hallhatók (*halk, hangos*) vagy (2) az elvont tulajdonságok jelölői, pl. térbeli kiterjedések (*hosszú, mély*), időbeli lefolyások (*gyors, lassú*), fizikai (*erős, ügyes*) és szellemi sajátosságok (*gonosz, bátor*). A tulajdonságot jelölő jelentések viszonylagos volta összefügg a fokozhatósággal: ezek a relatív minőséget és mennyiséget kifejező melléknevek fokozhatók, pl. *(leg)magasabb, (leg)illatosabb, (leg)gonoszabb*.

Léteznek azonban abszolút minőséget vagy mennyiséget jelentő melléknevek is, amelyek szemantikai tartalma vagy nem teszi lehetővé a fokozást (pl. **tökrészegebb, *némább, *nősebb, *balkezesebb, *tányérnyibb, *számtalanabb*), vagy csak metaforikus értelemben lehetséges fokozni őket (pl. *magyarabb a magyarnál*), illetőleg akkor (pl. a színnevek esetében), ha a szóban forgó tartománynak van központi és periferiális része (pl. *pirosabb*). Abszolút jelentésűek pl. (1) a színnevek (pl. *fekete, fehér, kék*), (2) a népnevek (pl. *magyar, német, angol*), (3) a származási helyet jelentő (*-i* képzős) melléknevek (pl. *mezei, kisújszállási, atyai*), (4) a tulajdonság magas fokát jelentő melléknevek (pl. *színtiszta, vaksötét, hófehér*), (5) a valamilyen tulajdonság hiányát jelölő melléknevek (pl. *vak, süket, néma*), (6) a formát, alakot jelentő melléknevek (pl. *kerek*, *négyszögletes*, *ovális*).

A *halálos* melléknév is abszolút minőséget fejez ki, a tulajdonság legmagasabb fokát jelenti. Konkrét (elsőleges) jelentése kontextusra való tekintet nélkül jól definiálható a komponenses elemzés alkalmazásával: *halálos* az, ami nem gyógyítható, ami halált okoz(hat). A *halálos – gyógyítható* (kvázi-)antonimapár esetében az egyik jelentés kioltja, kizárja a másikat, azaz ha az egyik igaz, akkor a másik biztosan hamis. Ilyenek pl. az *élő – halott*, a *nős – nőtlen,* a *jobb – bal*. A két egymást kizáró dolog között nincs „senki földje", nincsenek olyan értelemben vett fokozatok, mint pl. a *hideg – meleg*, a *régi – új*, a *gazdag – szegény* stb. ellentétpárok között.

A *halálos* melléknév fokozott formái (*halálosabb, leghalálosabb*) szemantikailag értelmezhetetlenek, pl. **(leg)halálosabb betegség, *(leg)halálosabb seb, *(leg)halálosabb bűn*. Hogy bizonyos kontextusban mégis előfordulnak, abban minden bizonnyal szerepe lehet a *halálos* relatív jelentésű szinonimáinak, pl. *veszélyes* (*méreg*), *pusztító* (*méreg*), melyek rendelkeznek (szabályos) fokozott alakokkal, továbbá annak, hogy a *halálos* melléknév hatóerejét még jobban ki akarta emelni a közlő.

H. Varga Márta

VISSZHANG • Hunyadnak *karjai*

Az Édes Anyanyelvünk 2017/2. számában Bincze Diána tollából cikk jelent meg Tanulmányozzuk *kezeinket*! címmel. Az írás azzal a nyelvhelyességi kérdéssel is foglalkozik, hogy a páros testrészneveket nem helyes többes számban használni. De vajon igaza van-e a szerzőnek? Úgy vélem, hogy csak részben. Véleményemet elsősorban Lőrincze Lajos álláspontjára alapozom, aki a Vannak-e *szemei* a magyar embernek? című cikkében részletesen szól erről a kérdésről. Hadd idézzem a mestert: „Az igazság egyik fele az, hogy páros testrészek neveit az állandósult kifejezésekben, állandó szókapcsolatokban szinte mindig csak egyes számban szoktuk használni", és mint írja, „a nyelvművelő irodalom mindig is idegenszerűségnek, germanizmusnak tekintette a páros testrészek többes számban való használatát. Pedig jócskán akad példa irodalmunkban erre a »szabálytalanságra«".

Lőrincze cikkének bevezetőjében Adytól idéz:

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet.
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Itt a páros testrészek megnevezésére egyes számot használ a költő *(kezem, kezed, szemem, szemed)*. Ám ellenpéldaként mindjárt ott egy másik Ady-idézet: „Add nekem a te *szemeidet*".

Lőrincze szerint Halász Gyula, aki a múlt század harmincas éveiben a rádióban Édes anyanyelvünk címmel tartott előadásokat, nem ítélte el mereven ezt a nyelvhasználatot. A Szózat két sorát is idézi bizonyítékul: „Itt törtek össze rabigát Hunyadnak *karjai."*

Lőrincze Lajos, Halász Gyulával egyetértve, nem tartja főbenjáró bűnnek a régi duális maradványát. Én is úgy vélem, hogy a *kezem, lábam* szóalakok a megszokottabbak, tegyük hozzá: a választékosabbak is, ám a *kezeim, lábaim* alakokat sem kell üldöznünk.

Dóra Zoltán

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Vaker és ami mögötte van

Cigány eredetű szavak a magyar nyelvben

A magyarországi cigányság kb. 30%-a kétnyelvű, azaz a magyar mellett a cigány nyelvek valamelyikét is beszéli anyanyelveként. Ez lehet a beás nyelv, amelyet a beás cigányok beszélnek, vagy lehet a romani nyelv, amelyet az oláh cigányok beszélnek. Ezt a nyelvet – tehát a romanit – szokták azonosítani a lovári nyelvvel, azonban a lovári a romaninak csupán egy dialektusa, emellett számos más változattal találkozhatunk az egyes roma közösségekben (cerhári, machari, churári stb.)

Nem ritka nyelvi jelenség a kétnyelvű beszélők körében, hogy a mondatot egyik nyelven kezdik el, és számukra teljesen természetes módon a másik nyelven fejezik be. Ezt a jelenséget *code-switching*nek, azaz kódváltásnak nevezzük. Arra utal a megnevezés, hogy azonos időben és térben két vagy több nyelv van jelen a diskurzus során. Egy 2016-os kutatásomban (Kultúra- és nyelvspecifikus diskurzusjelölők a romani nyelvben. *Anyanyelv-pedagógia* IX. évf. 2016. 6. sz.) rámutattam arra, hogy a romaniban egyes kultúra- és nyelvspecifikus elemek képesek olyan jelentést hordozni, amelyek a beszélőközösség kultúrájának viselkedési normáit is szabályozzák a diskurzusban. A romani nyelvhasználók ezeket az elemeket is képesek rugalmasan átemelni a magyar nyelvbe, megtartva jelentéstartalmuk nagy részét. Tipikus példa erre a *dikh má'*. A *dikh* szó a *dikhel* ('néz, lát') ige felszólító módú alakja a romaniban, jelentése: 'lásd!', tehát a látásra mint érzékelésre vonatkozó jelölő, így elsődleges jelentése 'valamit (meg)látni'. Emellett kialakult a 'megérteni', illetve 'a látottakra reagálni' jelentése is. A diskurzusjelölő második eleme, a *má'* a magyar *már* szó rövidült alakja. A *dikh má'* használatát tehát a következőképpen definiálhatnánk: egy eseményre, történésre, reakcióra adott – felháborodást, meglepődést kifejező – felkiáltás vagy diskurzusjelölő a romani és a magyar szavak együttes használatával. Ezt az alakot a magyar nyelvű megszólalásokban is használják, mint láthatjuk, a jelentés és funkció megváltoztatása nélkül.

Érdekes azonban az a kérdés, hogy milyen jelentésváltozással kerül át egy romani jövevényszó a magyarba, illetve mit jelent eredetileg a forrásnyelvben, a romaniban. A teljesség igénye nélkül vizsgáljuk meg a legismertebb romani eredetű elemek eredeti jelentését!

ácsi (*ash chi*, ejtsd: ás csi). Sokan nem tudják, hogy amikor ezt a szót kimondják, *ácsi*, valójában régi cigányzenészeket idéznek. Amikor zenehúzatás (ma úgy mondjuk: számkérés) közben nem hagyták végigjátszani a nótát, hanem így szólt a prímás: *ash chi*, azaz 'állj, ne!', 'állj, ne játsszátok tovább!'. Akkor kérték a következő nótát.

benga (*beng*, ejtsd: béng). A magyarban egyrészt 'nagy' a jelentése, másrészt fok-, mértékhatározó is lehet: Benga nagy egyest kaptam föciből, azaz: '(Ma az iskolában) jó nagy egyest kaptam földrajzból.' A *beng* jelentése a romaniban: 'ördög, sátán'.

csaj *(chaj, chej, shej*, ejtsd: csáj, cséj, séj). A *chej* vagy *shej* a romaniban 'cigánylány'-t jelent. A *cini shej* jelentése 'kislány', a *bari shej* jelentése 'nagylány'. Nagylány a roma közösségekben az, aki biológiailag érett a házasságra. A férjhez ment *bari shej*-t ('nagylány') *cini romnyi*-nak ('kis feleség, fiatal házas asszony') nevezik. A nem cigány lány megnevezése: *rakli*, *rakji*.

csávó (*chavo, shavo*, ejtsd: csávo, sávo). Ezen általában 'fiú'-t, 'srác'-ot', 'férfi'-t értünk, valódi jelentése azonban a romaniban 'cigány fiú' (*romano shavo*). A romani a nem roma fiúra más szót használ: *raklo* (ejtsd: ráklo). A *chavo*, *shavo* szót a romani a még nőtlen fiú megnevezésére használja. A megnősült fiút – függetlenül korától – már *cino rom*-nak nevezik, amit így fordíthatnánk: kis férj, fiatal házas férfi.

dzsal- (*zhal-*, ejtsd: zsál). Pl. *Dzsaljunk a csajhoz/csávóhoz*! Jelentése: 'megy'. A magyarban kizárólag mozgásra utaló szóként használjuk: *Ott dzsal a csávó; Dzsaljunk!* stb. A romaniban azonban a társalgás során más szerepet is betölt. A diskurzus alkalmával a beszédpartner egyetértése kifejezésére is mondhatja: *Dzhal/Zhal tyi vorba*! (ejtsd: Dzsál/zsál tyi vorbá!), szó szerint: 'Megy a szavad!', azaz: 'Igazad van! Úgy van! Helyesen mondod!'.

dzsukel (*zhukel, dzsukel,* ejtsd: zsukél, dzsukél): 'vagány, menő'. A *zhukel* vagy *dzhukel* jelentése a romaniban 'kutya'. Különös lehet ez a jelentés-megfelelés, de a magyar *dög* és *dögös* szavak jelentései hasonló módon függnek össze.

dzsuvás (*dzsu*, *zhu*, ejtsd: dzsu, zsu). Jelentése a magyarban: 'piszkos, koszos stb'. A *dzsuva* eredeti jelentése a romaniban: 'tetű'.

hóhányó A szó népetimológiás alakban került bele a magyar szlengbe: *xoxamno* (ejtsd: hhohhámno, hátul képzett *h*-val kell ejteni, mintha gargarizálnánk), jelentése 'hazudós'. A *xoxamno* hímnemű alak, azaz ebben a formában a romaniban csak fiúkra, férfiakra használják. Nőnemű alakja: *xoxamni* (ejtsd: hhohhámni).

purdé, purgyé (*phurde*, ejtsd: phurdé). Ezt cigánygyerekek megnevezésére szokás használni. Az etimológiai szótár másképpen foglal állást, de elképzelhető, hogy a romaniban egészen más jelentéssel bíró szó kapta a magyarban ráértéssel a 'cigánygyerek' jelentést. A régi cigány szegkovácsokat a munka során jellemzően gyerekeik segítették. Nekik szólt így a mester: *Phurde-phurde!,* azaz 'Fújjad-fújjad'; ti. a tüzet, hogy ki ne aludjon.

roma Ezzel a szóval nevezik meg magukat a romák. Egyes száma *rom*, többes száma *roma*. A magyarban általánosságban minden cigány/roma megnevezésére szolgál, viszont ha egy roma a romaniban ezt a szót használja, akkor csak azokat a romákat érti rajta, akik a nyelvet beszélik. Azon cigányokra/romákra, akik nem beszélik a nyelvet, a *romungro* ('magyar cigány') megnevezést használja. Magát a szót az újind *lom*-ból eredeztetik, amelynek jelentése: 'ember'. A *rom* szót dicsérő, elismerő jelentésben is használhatják: *Rom han/san!* azaz: 'Ez igen! Ember vagy! Nagyszerű'. A *rom* a fent említetten kívül 'házas férfi'-t is jelent – függetlenül attól, hogy a férj roma vagy nem roma.

séró (*shero*, ejtsd: séro). Gyakran halljuk ezt a szót, amikor valakinek a frizuráját dicsérjük: *Jó a séród!* Vagy: *Belőttem a séróm*. Ezt irodalmi igényességgel így fordíthatnánk: 'Milyen fantasztikus a frizurád!', illetve: 'Szépen megfésülködtem'. Azonban a *séró* a romaniban 'fej'-et jelent! A hajra más szót használnak: *bal*, *bala* (ejtsd: bál, bálá).

verda (*verda, vurdon*: ejtsd: vérdá, vurdon). Érdekes, hogy amikor a magyarban a *verda* szót használjuk, legtöbb esetben valami impozáns, nagy presztízsű autóra asszociálunk, miközben a romaniban a szó eredeti jelentése: 'fiáker, szekér'.

És egy bónusz a végére!

jálomálom-jálomálom Tucatnyi ember kérdezte meg tőlem, hogy mit jelent Pápai Joci Origo című eurovíziós dalában az *álom-álom, sálom-álom*. Nos, körülbelül ennyit: *na-na-na, la-la-la*. (Vagyis semmi köze az *álom*hoz.)

Lakatos Péter

A szerző a Pszicho-, Neuro- és Szociolingvisztikai Osztály Többnyelvűségi Kutatóközpontjának tudományos segédmunkatársa **(a szerk.)**.

Olvasólámpa

Nyelvi játékaink nagykönyve

Grétsy László könyvéről, az újabb kiadás alkalmából

Régóta keresem s most sikerült megszereznem Grétsy tanár úr könyvét (a 2012-es első kiadást elszalasztottam).

Igazi gyönyörűség kézbe venni, olvasgatni, feladatait megoldani, másikat keresve „überelni", beszélgetés közben felidézni egy-egy odaillő szót, kifejezést, tréfás kérdést, diákjaimnak is kiválogatni néhányat, közösen játszani, megtalálni a megoldást, esetleg az unokáknak is játszótársa lenni…

Még egyetemi hallgatóként olvastam Platón tanácsát: „Hagyd, hogy játszva tanuljon a gyermek!". Majd Kosztolányi Dezsőnek *A játék* című versét is megismertem, s megragadt bennem egy nyelvművelő cikkének mondata is: „Minden gyermek született szófacsaró, versfaragó és költő." Egy kínai közmondás is utamba került: „Amit olvasok, azt elfelejtem, amit látok, arra emlékezem, amit csinálok, azt tudom!"

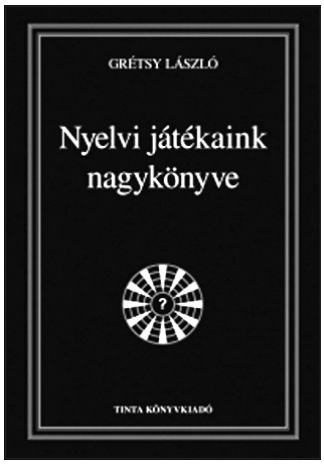

Nos, a játszó-alkotó gyermek, diák, az „istenek-adta: a játék" (Vargha Balázs) segítségével anyanyelvét is szívesebben tanulja, s Grétsy László számára is „a játék nyelvi játékot jelent, olyan önként és kedvvel, örömmel végzett cselekvést, amelynek tárgya, eszköze az anyanyelv".

Mit is találunk ebben a játéktól duzzadó nagykönyvben? Íme a választék:

1. Betűk, hangok játékai (bűvös négyzetek, alliteráló közmondások, betűvesztés, betűtoldó játékok, betűcserebere, eszperente, játékos magán- és mássalhangzók).

2. Betű- és képtalányok (betűtalányok, tematikus betűrejtvények, dédanyáink, napjaink rébuszai).

3. A betűjátékok fejedelme, az anagramma (névanagrammák, ország, város, fiú, leány…, anagrammarejtvények).

4. Szótagok, szavak játékai, rejtvényei (építkezés szótagokkal, egyjelentésű szavak, poliszémia hálójában, valódi és álellentétek, szinonimák, szóegyenletek).

5. Egyéb klasszikus játékok (palindrom, intarzia).

6. Játékok, bűvészkedések versekkel, rímekkel (rímes furcsa játék, cento, haiku, pantun-lánc, halandzsaversek, rejtvényes kancsalságok, sanda rímek, kecskerímek, rímes varázslatok).

7. Nyelvtörők, találósdik, játékos viccek.

8. Nyelvi játékok (nép- és helynevek, nyelvtani játékok, nyelvtanozás közben, képzők, jelek játékai, játékos szóalkotás, szólás- és közmondásjátékok).

9. Betűhálók rabságában (scrable, szudoku, táblás nyelvi játékok).

10. Egyéb nyelvi játékok, csecsebecsék (játékok a római számokkal, kenguru, csacsipacsi, kétnyelvű szövegek, titkos nyelv – titkos írás, keresztnévi [v][i]gazságok, játék a visszhanggal).

Természetesen minden fejezetcím és alcím után a megfejtések is megtalálhatók, segítik a játékosokat.

Grétsy László meséli: „Vagy húsz éve a budai várkerület egy kis utcájában Horváth Gyulával, az akkoriban ismert színésszel beszélgettem. Egyszer csak arra jön felénk egy öt-hatévesforma, vagány külsejű legényke, rámered a művész vastag fekete bajuszára, majd kibuggyan belőle a kérdés: – Bácsi, neked *szájöldököd* van?"

A kötet előszavában a szerző megemlíti: „…a különféle nyelvi játékok, feladványok kiváló pedagógusaink szakavatott magyarázatai révén a nyelvművelésnek és az anyanyelvi ismeretterjesztésnek tevőleges részévé válhatnak. Így például a betűjátékok között a hang és a betű viszonyának megértéséhez nyújthatnak segítséget; a helyesírással is kapcsolatos játékok már eleve a helyesírási ismeretek megszilárdítására is szolgálnak; a betű-, szó- és képtalányok a nyelvi fantáziát, találékonyságot fejlesztik, ezenkívül a szójelentéstani ismeretek terjesztésének hasznos eszközei…" Magyartanárként is szívből ajánlom *Nyelvi játékaink nagykönyvé*t minden pedagógusnak!

A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége által szervezett XXV. Bolyai Nyári Akadémia 2017. évi tanfolyamai – a magyar nyelv és irodalom tanfolyama is – frappáns mottó jegyében zajlanak: „attól különösen óvakodni kell, hogy a gyermek a tanulmányokat, melyeket még nem szerethet, meg ne gyűlölje, és az egyszer tapasztalt keserűségtől a gyermekéveken túl vissza ne rettenjen. *Játék legyen a tanulás."* (Quintilianus)

Befejezésül Grétsy László *A szavak ösvényein* (Tinta Könyvkiadó, Bp., 2011.) című könyvének előszavából idézek: „számomra egytől egyig becses szavak, szóalakok, … utatokra bocsátalak benneteket. Mutassátok meg magatokat az olvasóknak! Kössetek velük tartós barátságot, kedveltessétek meg velük magatokat, gondolkoztassátok el, egyúttal pedig gyönyörködtessétek, derítsétek jókedvre őket!". Úgy legyen! *(Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2016.)*

Málnási Ferenc

Olvasólámpa

Első hazai retorikánk

A *Bevezetés a retorikába két könyvben (Isagoges Rhetoricae libri duo)* első hazai retorikánk. Kiemelten jelentős a reformáció évében, hiszen Pécseli Király Imre komáromi református lelkész írta latin nyelven 1612-ben. Harmadik, bővített kiadása 1639-ben jelent meg, ennek magyar fordítását ismerheti meg a 21. századi olvasó.

Első retorikánk kiadását az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Trezor Kiadó hozta létre, a kötet megjelenését támogatta még: az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság és a Károli Gáspár Református Egyetem. Köszönet érte!

Pécseli Király Imre 1590 táján született. Tanulmányai elvégzése után református lelkész és tanító lett Komáromban. A város egyéves ösztöndíjával 1609-ben Heidelbergbe ment, itt-tartózkodását még két évvel megtoldotta, Szenczi Molnár Albert köréhez tartozott. 1612-ben Oppenheimben jelent meg retorikája, 22 évesen írta; majd a harmadik, jelentősen javított és bővített kiadás 1639-ben Nürnbergben látott napvilágot. Írt egy ábécéskönyvet is, mint költő is jelentős. 1622-től Érsekújváron a református végvári katonaság prédikátora volt, valószínűleg 1641-ben halt meg.

A retorika elején a kortársak köszöntői, latin és görög nyelven írt epigrammák olvashatók. Szenczi Molnár Albert is méltatta fiatal barátja művét:

Szent tudomány és emberi bölcsesség az, amit Te
Alkotsz, így szeret is Téged az, ki követ.
Eggyé forr most égi poézis a rétori művel,
Munkáddal hasznot hajtva hazádnak is így.

„az ékesszólás a bölcsességgel együtt az emberi élet kormányzója”

Pécseli Király Imre pedig az alábbi mottót írta retorikája elé: *„Arisztotelész így szól Nagy Sándornak ajánlott retorikájában: Amint a hadvezér hadseregének megőrzője, úgy az ékesszólás a bölcsességgel együtt az emberi élet kormányzója.”* A retorika lényegéről szól ez az idézet: a retorika szoros kapcsolatban van a bölcsességgel, vagyis a filozófiával, s az emberi társadalmat kormányzó bölcseket nevel, uralkodókat, állami hivatalnokokat, lelkészeket. Így is volt ez akkoriban, az alapfokú oktatásban, a triviumban három egymásra épülő stúdium volt: grammatika, retorika és dialektika. Molnár Albert 1610-ben publikálta grammatikáját, rá két évre Pécseli a retorikát, elképzelhető, hogy tervbe vettek egy dialektikát is, de az nem született meg (viharosak voltak a történelmi körülmények akkoriban).

Pécseli retorikája két könyvből, azaz két nagy egységből áll: az első az invenciót és a diszpozíciót, vagyis az érvelést és szerkezetet; a második az élokúciót, vagyis a stílust tartalmazza. Érvelés és stílus – ez retorika szíve és lelke.

Az invencióban részletesen tárgyalja a beszéd felépítését, a beszédfajtákat, a beszédfajtákon belül pedig az érvelést, mégpedig a toposz-logika, vagyis gondolkodási műveletek szerint. Négy beszédfajtát mutat be: a tanító, a törvényszéki, a tanácsadó és a bemutató beszédet. Érdekesek és tanulságosak mintabeszédei, például az egyik tanácsadó beszédben a magyar követ I. Zsigmond lengyel királyt kéri, hogy nyújtson segítséget a török kiűzéséhez; az egyik törvényszéki beszéd pró és kontra érvelést tartalmaz arról, hogy jogosan szakadtak-e el a belgák a spanyol uralkodótól; az egyik bemutató beszéd Cicero dicséretéről szól, egy másik a gőgösség kárhoztatásáról, vagyis arról, hogy az uralkodók és a hivatalnokok nem lehetnek gőgösek.

A stílus kapcsán a stíluskövetelményekről, a szövegek szerkesztéséről: a szavak összekapcsolásáról és a körmondatról, a szóképekről és az alakzatokról, végül röviden a három stílusnemről (egyszerű, középső, fennkölt) ír.

A trópusok (szóképek) és a figurák (alakzatok) csoportosítása érdekes és logikus: kiemeli a négy elsődleges tróput (metonímia, szinekdoché, metafora, irónia), a másodlagosakat is bemutatja. A figurákat szóalakzatokra és gondolatalakzatokra osztja, ez utóbbiak harmadik, nagy csoportját pedig a toposz-logikához kapcsolja, vagyis összeköti az érvelést és a stílust. Érdekes és tanulságos lehet ez a rendszer mind a mai kognitív nyelvészek, mind a mai stíluskutatók számára.

Mindenütt részletes tanácsokat ad. Például a metafora esetében felhívja a figyelmet annak forrásaira. A metafora alapja lehet az Isten, az égi dolgok, természeti elemek, levegő, víz, növények stb. Nyolc csoportot nevez meg, a mai kognitív metaforatanulmányban tizenhárom forrástartomány van felsorolva. Nem is áll olyan messze a mai tudományosságtól.

A fiatal Pécseli Király Imre auktorismerete elképesztően gazdag. Nemcsak a klasszikus retorikákat, nemcsak Cicero beszédeit idézi, hanem az egyházatyákat, például Szent Ágostont, és természetesen a Bibliát, de középkori, reneszánsz és kortárs német retorikaszerzőket is. A lábjegyzetek 21. századi készítőinek komoly munkát jelentett a források visszakeresése, pontos megadása. Ha az idézett verseknek volt műfordításuk, azt közöltük, ha nem volt, a műfordítást is létre kellett hoznunk, ezek a műfordítások Constantinovits Milán András dicsérik.

Maga a retorika könnyen olvasható, mert módszere világos: meghatározást ad, példával illusztrálja, mindehhez megjegyzéseket, magyarázatokat fűz.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy Pécseli Király Imre alapos, színvonalas retorikát szerkesztett. Tudjuk, hogy előírták a Sárospatak vonzáskörébe tartozó iskolákban Tokajtól Ungvárig, s még a 18. században is használták, elképzelhető, hogy német földön is tanítottak belőle. Ma is hasznos olvasmány. Elsősorban azért, mert sok tévhit él még mindig a közvélekedésben a retorikáról (csak a fellengzős stílust terjeszti, csak beszédművelést tanít, csak a manipulációval foglalkozik), éppen ezért hasznos megismerkedni egy igazi retorikával.

Több diszciplína szakemberei forgathatják haszonnal. Elsősorban azok, akik retorikatörténettel vagy az irodalomelmélet történetével foglalkoznak. Nélkülözhetetlen a neveléstörténészek és a tankönyvtörténészek számára. Az irodalomtörténészeknek azért tanulságos, mert fontos azt tudni, hogy egy adott korszakban egy író-költő milyen tanulmányokat folytathatott diákéveiben, s a 19. század közepéig mindenki tanult alapos retorikát. Természetesen ismerniük kell az első hazai retorikát a retorikatanároknak, sőt a kommunikáció tanárainak is. Mindenekfelett pedig a retorikát és kommunikációt tanuló diákoknak.

Ezt írja Pécseli a bevezető ajánlásban: *„Miért ne bízzam hát én is abban, hogy jóindulatúan fogadjátok, ó kegyességgel és műveltséggel ragyogó kiváló férfiak e csekély és kicsiny kis ajándékomat, melyet jámbor lélekkel szánok, ajánlok, szentelek az Úr házának, azaz az egyháznak az építésére, melynek fontos részei az Iskolák is.”*

Most pedig, a reformáció évében a református lelkész és tanító Pécseli Király Imre retorikája nemcsak a hazai, hanem a református iskolaügy színvonalát is dicséri.

(Fordította: Constantinovitsné Vladár Zsuzsa, a latin eredetivel egybevetette: Adamik Tamás, a jegyzeteket készítette: Adamik Tamás, Adamikné Jászó Anna, Constantinovitsné Vladár Zsuzsa, az utószót írta: Adamikné Jászó Anna. A verseket fordította: Constantinovits Milán András. A tördelés nem egyszerű munkáját Benczik Vilmos végezte.)

Adamikné Jászó Anna

Költészet és játék

Szikszainé Nagy Irma monográfiája

„A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni…” – mintha Kosztolányi versének szavaival hívná olvasóit közös játékra a kötet szerzője. Az alcím szerint a könyv tárgya: „A játékosság stíluslehetőségei a magyar költészetben”. Szikszainé a fülszöveg megfogalmazása szerint azokkal a versolvasási stratégiákkal kívánja megismertetni olvasóit, amelyek a nyelv mindegyik szintjén felfedezik a költői nyelvhasználat játékos formáit. Itt tehát a nyelvi játéknak nem egészen arról a fajtájáról van szó, mint amelyet Grétsy László tárgyal *Nyelvi játékaink nagykönyve* című nagyszabású munkájában, de a kétféle nyelvijáték-fogalom között sok az érintkezési pont, hiszen a legjátékosabb költő is csak azokkal a lehetőségekkel élhet, amelyeket számára az anyanyelv, az adott esetben a magyar nyelv felkínál.

Az előszó a könyv tárgyával, anyagával, céljával, módszereivel ismertet meg bennünket. Az elméleti bevezető fejezetek – egyre szűkülő körben vizsgálódva – a játék, a nyelvi játék, végül a költői nyelvi játék mibenlétét tárgyalják. Itt kell felhívnom a figyelmet a monográfia példás szakirodalmi megalapozottságára: azoknak a műveknek a jegyzéke, amelyekre a szerző hivatkozik, közel 300 tételt tartalmaz.

A kötet fő része nyelvi szintenként haladva tárja elénk a költői nyelv játékosságának típusait és azok gazdag példatárát. A különféle nyelvi szintek eltérő mértékben nyújtanak lehetőséget a játékosságra, ahogyan ez az egyes alfejezetek hosszúságában is tükröződik (zárójelben az adott részek oldalszáma): hangok (85), morfémák (28), szavak (35), frazémák (3), mondatok (5), szövegek (21), szövegek közti összefüggések (31). Nincs itt módunk ezt a hatalmas anyagot részleteiben is áttekinteni. E helyett – példa gyanánt – csupán az első, a hangtani fejezet témaköreit sorolom fel: rím, alliteráció, hangalakzat, hangutánzás, prozódia, verszene, eszperente, nyelvtörő, kiejtés, makaronikus versek, halandzsa, anagramma, palindrom, akrosztichon.

A következő nagy fejezet azokat a stíluseszközöket mutatja be, amelyek a legtöbb lehetőséget nyújtják a nyelvi játékosság megnyilvánulására: képek, alakzatok, stílusrétegek (pl. a költőinek a szlenggel való keverése), stílusárnyalatok (pl. ünnepélyes, tréfás, familiáris, kedveskedő, szépítő, csúfító, ironikus stílus). Külön fejezet tárgyalja a nevekkel, illetve a helyesírással való játékot, továbbá azokat a különleges alkalmakat, melyeknek során a költők játékosságban versengenek egymással (verses levél, költői verseny, közismert versek átköltése stb.). A kötetet záró összefoglalás a költői nyelvi játékok célját, szerepét, hatását és tanulmányozásának hasznát tárgyalja.

Az óriási példaanyag a magyar költészetnek úgyszólván az egészét felöleli, de ha lenne a kötetnek névmutatója (sajnos, nincs), abban a legtöbb előfordulással – a régieken: Petőfin, Aranyon, Babitson, Kosztolányin, Weöres Sándoron kívül – feltehetőleg a következők szerepelnének: Parti Nagy Lajos, Kovács András Ferenc, Lackfi János. Ez is jelzi, hogy Szikszainé figyelme egészen napjainkig, a posztmodernig terjed, amelynek egyik alapvető sajátossága mások szövegeinek nyílt vagy burkolt idézése, játékos újraírása. Ami a régebbieknél csak olykor előforduló költői eszköz volt, az napjaink költészetében mintha a nyelvhez és az irodalomhoz való viszony meghatározójává kezdene válni. A kötet szerzőjének fontos érdeme, hogy erre ráérzett.

Néhány évvel ezelőtt Szikszainé Nagy Irma születésnapi emlékkönyvébe írott cikkem utolsó, köszöntő bekezdésében a *Magyar stilisztiká*t opus magnumnak (nagy műnek, főműnek) neveztem. Nos, ez az újabb könyv, mind terjedelmének nagyságában, mind tartalmának gazdagságában méltó párja annak. Töméntelen példájával és azok értő elemzésével azt sugallja, hogy a versolvasás szellemi játék, szórakozás (is). Ezzel egyrészt újabb versolvasókat nevel, másrészt óriási segítséget nyújt a magyar nyelv és irodalom általános és középiskolai tanárainak, akik ezeknek a játékos verseknek a segítségével közelebb hozhatják diákjaikhoz az anyanyelv legnagyobb csodáját: a költészetet. *(Szikszainé Nagy Irma: Költészet és játék. A játékosság stíluslehetőségei a magyar költészetben. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, Debrecen, 2016, 562 oldal.)*

Kemény Gábor

ANYÁM TYÚKJA

Ej mi a kő! tyúkanyó, kend
A szobában lakik itt bent?
Lám, csak jó az isten, jót ád,
Hogy fölvitte a kend dolgát!

Itt szaladgál föl és alá,
Még a ládára is fölszáll,
Eszébe jut, kotkodákol,
S nem verik ki a szobából.

Dehogy verik, dehogy verik!
Mint a galambot etetik,
Válogat a kendermagban,
A kiskirály sem él jobban.

Ezért aztán, tyúkanyó, hát
Jól megbecsűlje kend magát,
Iparkodjék, ne legyen ám
Tojás szűkében az anyám. –

Morzsa kutyánk, hegyezd füled,
Hadd beszélek mostan veled,
Régi cseléd vagy a háznál,
Mindig emberűl szolgáltál.

Ezután is jó légy, Morzsa,
Kedvet ne kapj a tyúkhusra,
Élj a tyúkkal barátságba'...
Anyám egyetlen jószága.

Petőfi Sándor

APÁM KAKASA

Ej, mi a szösz, kakas szaki,
csak nem a szobában lakik?
Megzakkant tán az öregem,
s beengedi ide nekem?

Ide repül, oda kotor,
tele önnel minden bokor,
bár nincs is bokor a házban,
s a kakast se kell magázzam.

Kukorékolsz, mint az ágyú,
az agyunk is belelágyul!
Mint a postás a levelet,
padlónk telepecsételed!

Becsüld meg magad, öregem,
mert hát úszni nem tudsz te sem,
s ha levesben kötsz ki végül,
tarajod is belekékül!

Macska, téged arra intlek,
ne lépj túl bizonyos szintet!
Kakasnak erős a csőre,
vagdos vele nyakra-főre.

Láttam már félszemű kandúrt,
biztosítlak, jól elrandult!
S ha a harcban nem nyuvadsz ki,
hát apám fog agyoncsapni!

Lackfi János

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Hírek

Éves közgyűlését 2017. május 20-án tartotta az Anyanyelvápolók Szövetsége. A szövetség alelnöke, **Balázs Géza** beszámolt az elmúlt év kiemelkedő szakmai tevékenységéről, **Kerekes Barnabás** alelnök az ifjúsági szervezet munkájáról, valamint a szerzők-szerkesztők bemutatták az Arany-szótárt, a MaTer- (lásd a Könyvek rovatban), valamint a Magyar nyelvi otthon kiadványsorozatot. A közgyűlés résztvevői megtekintették a Petőfi Irodalmi Múzeum Arany János-kiállítását.

*

A 20. *Simonyi Zsigmond helyesírási versenyt* rendezték meg 2017. május 20-án az ELTE BTK-n. Az ünnepi alkalom az ASZ együttműködésével valósult meg. A versenyhez kapcsolódó konferencián **Antalné Szabó Ágnes** tekintette át a 20 éves verseny történetét.

*

Beke József tanár úr, aki negyedik írói szótárát, a háromkötetes Arany-szótárt a közelmúltban tette le az asztalra, 2017. június 24-én Magyar Örökség-díjban részesült. A laudációt **Suba Lajos** tartotta. *(e-nyelv.hu)*

*

Nyelvőrző Szalon. A Józsa Judit Galériában 2017. augusztus 24-én elkezdődött a Nyelvőrző Szalon őszi évada. Az első együttlét témáját a nyár adta: az ifjú anyanyelvápolók nyári tábora az idén már 25. évfordulójához érkezett. Erről szólt a képes emlékezés és **Kerekes Barnabás** értékelő összefoglalója. A szalon rendezvényeire szeretettel vár minden anyanyelvbarátot a házigazda, **Matula Ágnes** és a tulajdonos, **Józsa Judit** kerámiaszobrász, a Magyar Kultúra lovagja. Címe: 1054 Bp., Városház u. 1. Nyitvatartás: hétköznapokon 10–18 óra között. Honlap: www. jozsajudit.hu.

*

Új Orpheusz címmel folyóiratot indított a Petőfi Irodalmi Múzeum sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeuma. A szép kivitelű 2016/1. számban szó esik a múzeum kutatásairól (például az újhelyi vár feltárásáról), kiállításokról (Weöres Sándor, Szent Jobb-emlékfal), konferenciákról, előadásokról, így például a 2016. évi, 3. nyelvésztábor helyi programjáról.

*

Búvópatak címmel ad ki Kaposváron igényes kulturális lapot **Csernák Árpád** – a 2017. januári számban többek között **Sz. Tóth Gyula** ismerteti a Magyar Szemiotikai Társaság Udvariasság című kötetét. A 2016-ban megjelent kötet elfogyott, négy tanulmánnyal bővített második kiadása 2017 októberében jelenik meg.

*

Nádasdy Ádám 70. születésnapjára 70 tételből álló ún. Webschriftet jelentettek meg (Szigetvári Péter szerkesztésében). Itt olvasható: http://seas3.elte.hu/nadasdy70/.

4. nyelvésztábor – az év múzeumában

12 előadás, 3 irodalmi est, 11 előadás, esszé Arany Jánosról, 1 kirándulás Alsóregmecre és Felsőregmecre, 1 látogatás a sátoraljaújhelyi levéltárban, 31 regisztrált résztvevő, 1000 fő a vadételfőző versenyen és a múzeumok éjszakáján… Számokban kb. ennyi a 4. nyelvésztábor, melynek helyszíne „Az év múzeuma" kitüntetést idén kiérdemlő sátoraljaújhelyi

4. nyelvésztábor

Kazinczy Múzeum, valamint Széphalomban A Magyar Nyelv Múzeuma. A Magyari Sára és Balázs Géza fejéből kipattant ötlet lényege: találkozás, beszélgetés, eszmecsere nyelvészek között. A nyelvésztábort színesítette Nádasdy Ádám összeállítása a Dante-fordításokból (előadta: Balázs Géza, Blankó Miklós, Pomozi Péter és Pölcz Ádám), Pusztay János Radnóti-estje és Berecz András műsora. Balázs Géza Körbejárt Föld címmel tartott előadásában a korábbi nagy, de elbukott civilizációkról mutatott be fényképeket és egy kisfilmet. Sátoraljaújhely minden évben többször is a magyar nyelv központjává válik. Így történt ez most is. *(Manyszi)*

A Pest megyei Szép magyar beszéd versenyről (2016/2017)

Az értelmes magyar beszéd ügyére minden évben helyi és országos szintű kiejtési versenyeken figyelünk fel, versenyzők és felkészítő tanárok egyaránt, általános iskolától egyetemig. A 2016/2017-es tanév Pest megyei fordulóját március 11-én rendezték meg a törökbálinti Bálint Márton Általános Iskola és Középiskolában. Keszler Márton igazgató köszöntötte a versenyzőket és felkészítő tanárokat, majd Devecsai Andrea, a verseny háziasszonya ismertette a verseny menetét. A gimnáziumi tanulókat Mihályi Anikó, a Budai Ciszterci Szent Imre Gimn. tanára, a Magyar Katolikus Rádió szerkesztője, zsűrielnök, Kovács Zsuzsanna, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökségi tagja, valamint a POK (Pedagógiai Oktatási Központ) képviseletében Fazekas Csaba, a Kölcsey Ferenc Gimn. igazgatója értékelte. A szakközépiskolai versenyzők teljesítményét Vukovári Pannával, a II. kerületi Szabó Lőrinc Kéttannyelvű ÁI és Gimn. tanárával, zsűrielnökkel és Pápai Andreával, a XX. kerületi József Attila Nyelvoktató Nemzetiségi ÁI tanárával pontoztam. A versenyzők igényes szabadon választott szövegekkel készültek, amelyeket lámpalázasan olvastak fel, de az izgalom a szóbeli forduló második részében feloldódott. Az idei tanévben a zsűri kötelező szövegnek Dóra Zoltán „Szólj! S ki vagy, elmondom…" című írását választotta. (Itt jegyzem meg, hogy Dóra Zoltán, a váci Árpád Fejedelem Általános Iskola egykori igazgatója 2017. április 23-án, a magyar nyelv hetén Kazinczy-díjat kapott.)

Eredmények: gimnáziumi kategória: 1. hely: Berki Júlia (Prohászka Ottokár Katolikus Gimn.), 2. Mészáros Anna Zsóka (József Attila Gimn. és Közgazd. Szakgimn.), 3. Kántor Flórián (Érdi Vörösmarty Mihály Gimn.) Szakképző kategória: 1. Vígh Ramóna (Ceglédi SZC Közgazd. és Inform. Szakgimn.), 2. Péter Vivien (József Attila Gimn. és Közgazd. Szakgimn.), Kristály Luca (Bernáth Kálmán Református Gimn., Ker. és Vendéglátóip. Szakgimn.) A Pest megyéből továbbjutott versenyzők közül az április 21–23-án rendezett országos döntőben Berki Júlia a gimnáziumok II. kategóriájában, Vígh Ramóna a szakképző iskolák kategóriájában Kazinczy-érmet nyert (http://anyanyelvapolo.hu/az-arany-janos-emlekev-jegyeben-telt-az-52-szep-magyar-beszed-verseny-is/). Gratulálok nekik, továbbá tanáraiknak, Jámbor Erzsébetnek, illetve Füle Bernadettnek, és a jövő évi kiejtési versenyre is sikeres felkészítő munkát kívánok. *(Tuba Márta, Érdi Gárdonyi Géza Általános Iskola és Gimn.)*

2. Bihari Nyári Egyetem

A „kulturális átmenetek" volt a vezérfonala a 2. Bihari Nyári Egyetemnek (Berettyóújfalu–Nagyszalonta, 2017. júl. 24–28.). A kulturális átmenetek sokfélék: földrajzi (határterület, Trianon, központok lefokozódtak, zsákfalvak jöttek létre), történelmi (falu–város, tanya- és falufejlődés, átrendeződés), néprajzi (másodlagos felhasználás: minden jó valamire), nyelvi (kontaktusjelenségek), kulturális (népi, elit- és populáris kultúra). A Magyar Nyelv és Kultú-

A 2. Bihari Nyári Egyetem hallgatói Arany János szülőházánál

ra Nemzetközi Társasága a Partiumi Keresztény Egyetemmel és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoporttal együttműködésben szervezte meg a nyári egyetemet, amelyen 37-en vettek részt Romániából és Magyarországról. A nyári egyetem programjához kapcsolódott egy nyilvános nagyszalontai Arany János-esszékonferencia, valamint egy kirándulás Bárándra (Balassa Iván-falumúzeum), Biharnagybajomba (Szűcs Sándor-emlékház), Bakonszegre (Bessenyei György-emlékház). A harmadik nyári egyetemre 2018 első félévében lehet jelentkezni. A nyári egyetemről készült részletes beszámoló és képek megtekinthetők az mnyknt.hu oldalán. *(mnyknt.hu)*

Filmklub a Bolyai Önképző Műhelyben

(Ötven kultúra – ötven regény program, Vörösmarty mozi, szombat, 9.30)

2017. október 7. Kakojannisz: Zorba, a görög + Andreï Makine: Francia hagyaték

2017. november 4. Hugh Hudson: Tűzszekerek + Ottlik Géza: Iskola a határon

2017. december 2. Andrej Tarkovszkij: Iván gyermekkora + Turgenyev: Apák és fiúk

2018. január 6. Szabó István: Rokonok + Giuseppe Tomasi di Lampedusa: A párduc

Tanárok és diákok előzetes regisztrációval ingyenesen látogathatják vetítéseket, és az 50 kultúra – 50 könyv programot (érdeklődés itt: bom@e-nyelv.hu).

Események

Okt. 5–6. Emlékkonferencia a reformáció születésének 500. évfordulóján (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad)

Okt. 6. Szent László-emlékülés (MNYKNT, Nagyvárad)

Okt. 13–14. Szarvas Gábor nyelvművelő napok (Ada)

Okt. 13–15. 45. Édes anyanyelvünk verseny (Sátoraljaújhely)

Nov. 6. Gátszakadás: a Biblia nemzeti nyelveken (Budapest) + kiállítás az Erdélyi Szépmíves Céh munkáiból (MNYKNT, Bp.)

Nov. 10. Történelmi emlékülés a reformáció 500. születésnapján (Eszterházy Károly Gyakorló Iskola, Eger)

Nov. 10–11. 18. Kárpát-medencei Kossuth-szónokverseny (ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Bp.)

Nov. 13. A magyar nyelv napja (Vigadó, Budapest)

Könyvek

Balassa Iván: Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok. Szerk.: Kováts Dániel és Viga Gyula. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2017.

Balázs Géza – Molnár Gergely szerk.: Szemed a pályán legyen! Mozdonyfüstös néprajz. Magyar Szemiotikai Társaság, Bp., 2017.

Balázsi József Attila: A sas egyedül repül. Állatos közmondások és szólások magyarul és angolul a világ minden tájáról szinonimamutatóval. Tinta, Bp., 2017.

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: Keresztnevek. A legfontosabb tudnivalók a leggyakoribb nevekről. Tinta, Bp., 2017.

Hidasi Judit, Osváth Gábor, Székely Gábor szerk.: Család és rokonság nyelvek tükrében. Tinta Könyvkiadó, Bp., 2016.

Honismeret, 2017/3. Szerk.: Hála József

Kováts Dániel: Sárospatak ege alatt. Esszék, tanulmányok. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2014.

Lőrincz Gábor: Nyelvi variativitás a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban. Pandora Könyvek, 18. Líceum, Eger, 2016.

Lőrincz Julianna: Bábel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. 4 Pont Nyomda Kft. Kiadó, Eger, 2017.

Lőrincz Julianna: Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismeretek. Selye János Egyetem, Komárom, 2009.

Magay Tamás: Bibliai eredetű kifejezések, közmondások, bölcsességek magyarul és angolul. Tinta, Bp., 2017.

Magyari Sára és Bartha Krisztina szerk.: Nyelv – közösség – perspektíva. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2017.

Nyelvünk és Kultúránk, 2016/1–4. Főszerk.: Balázs Géza és Pomogáts Béla

Tóth Etelka szerk.: Magyar helyesírási szótár. A magyar helyesírás szabályai 12. kiadása szerint. Akadémiai Kiadó, Bp. 2017.

MaTer (Magyar Terminológia, sorozatszerk.: Pusztay János; ASZ–MNYKNT, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport programja keretében):

1. Szemrád Emil: Kémiai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. Bp./Badacsonytomaj–Ungvár, 2017.

2. Hladonik István: Fizikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. 2017.

3. Hladonik István: Matematikai szakkifejezések magyar-magyar-ukrán szótára középiskolák részére. 2017.

4. Zékány Krisztina – Boriszova Éva: Magyar toldalékok ukrán értelmezésekkel. A magyart idegen nyelvként tanulók számára. 2017.

Arany-szótár

Beke József háromkötetes Arany-szótára (Arany János költői nyelvének szótára) a következő helyeken kapható 9900 Ft-os áron: Anyanyelvápolók Szövetsége (1053 Bp., Károlyi u. 16.). Előzetes egyeztetéssel: bobak.hajdu.timea@anyanyelvapolo.hu, kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. • Írók Könyvesboltja (irokboltja.hu) • Kern Antikvárium, 6000 Kecskemét, Beniczky u. 1. (Főpostával szemben, Vörösmarty u.). Telefon: (06 30) 663-7225, (06 76) 416-915. • Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, webbolt, www.e-nyelv.hu, cím: iroda@e-nyelv.hu, telefon: 30-318-9666. Személyes átvétel és postázás egyaránt lehetséges. Az Arany-szótárt az Anyanyelvápolók Szövetsége a megyei könyvtáraknak, egyetemek-főiskolák magyar tanszékeinek – átvételi elismervénnyel – ingyen a rendelkezésére bocsátja. Az igényt az Anyanyelvápolók Szövetségénél kell bejelenteni – a könyv elszállításáról egyénileg kell gondoskodni.

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fóliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvapolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik. A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között folyamatosan az ASZ honlapján találnak friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvápoló.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

Pillanatképek az ASZ 2017. évi közgyűléséről (kép: BG)

Grétsy László rovata

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az ez évi 2. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

Rejtőzködő hegyek, hegységek. 1. Sandokan – Andok. 2. Tavasbarlang – Avas. 3. Szagosbükkköny – Bükk. 4. Vietnam – Etna. 5. Maszkabál – Kab (a Déli-Bakony legmagasabb csúcsa). Néhányan próbálkoztak egyéb megoldásokkal, de azok ilyen vagy olyan okból nem feleltek meg. 6. Szumátra – Mátra. 7. Nemecsek Ernő – Mecsek. 8. Úrilak – Rila (világörökségi helyszín ennek a bolgár hegynek a kolostora). Itt is voltak egyéb próbálkozások, pl. rezidencia, kúria, de azokat nem fogadtuk el. 9. Plurális – Urál. 10. Vörösvértest – Vértes.

Hétszer hét. 1. Megbont. 2. Kultúra. 3. Kosztos. 4. Sonkalé. (Mivel a feltételeknek megfelel, elfogadtuk a hurkalé megfejtést is.) 5. Kétkézi. 6. Gyűrött. 7. Aszkéta. A megjelölt átlókból kiolvasható két fegyvernév: muskéta, szablya.

Két főnévből egy igét! 1. Lúd + bot > túldob. 2. Díj + est > sejdít. 3. Tíz + rög > rögzít. 4. Tál + tök > átkölt. 5. Emu + áll > elámul. 6. Kos + ing > sikong. 7. Lat + lap > talpal. 8. Akt + sál > taksál. 9. Ale + táv > alávet. 10. Nap + top > toppan. Az igék kezdőbetűiből összeállítható, bizonyos sajátosságot jelentő szó: testtartás.

A sorsolásban való részvételhez szükséges hetven pontot elérő megfejtők közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse: Danka Margit, Budapest, Lánchíd u. 23. I./1. (1013); Darvainé Ilosvai Fanni, Eger, Hadnagy u. 9. (3300); Dr. Dudás Jenőné, Monor, Krúdy u. 6. (2200); Engelberth Katalin, Balassagyarmat, Madách liget 13. (2660); Geszti Gyuláné, Pécs, Kassa u. 2/2. (7623); Kovács Erika, Eger, Grónay 9. 5/4. (3300); Mikita Krisztiánné, Szentmártonkáta, Sport u. 3. (2254); Oláhné Tóth Judit, Békéscsaba, Wlassich sétány 25. 4/28. (5600); Szikora Klaudia Betti, Ludányhalászi, Rákóczi út 119. (3188); Váll Krisztina, Miskolc, Pallós u. 2. 4/1. (3525). Nyereményük a Tinta Könyvkiadónak Az ékesszólás kiskönyvtára című sorozatából Rácz Zoltánnak Virágnévszótár című munkája.

A Pontozó új feladatai

I. Görög betűk magyarul. A klasszikus görög kultúra eredményei, vívmányai egyre jobban kihullanak az újabb nemzedékek ismeretanyagából, ezért ebben a rejtvényünkben éppen abból merítünk egy keveset. A görög ábécé 24 betűből áll. Mindegyik betűnek megvan a latin átírású, de a magyar kiejtéshez is igazodó neve. (A betűk nevét az interneten bárki megtalálja, aki bepötyögi számítógépébe a görög betűk vagy a görög ábécé kifejezések valamelyikét.) Tíz meghatározást adunk. Ha megfejtőnk válasza helyes, intarziaszerűen – de nem feltétlenül a szó belsejében, hanem akár elején vagy végén – mindegyik tartalmazza egy görög betű nevét is. Mindegyik betűért 2 pont jár, a telitalálatos megfejtésért pedig még 5, azaz összesen 25!

1. Hűtlen, csapodár:
2. Aki még írni és olvasni sem tud:
3. Népszerű magyar tévés személyiség; sportriporter:
4. Álomszuszék:
5. Honszerető ember, hazafi:
6. Főleg idősebb férfiak hasán lerakódott zsírréteg:
7. Párna, lepedő, takaró – együtt:
8. Festőművész, érzékletes egykori szóval:
9. Ez kapja el a valamibe szinte akarata ellenére belesodródott embert:
10. Cigaretta, szlengesen:

II. Nyolcszor nyolc. Olvasóinknak ezúttal két ételnévre kell rátalálniuk. Ha a meghatározásokra megtalálják a hozzájuk rendelt szavakat, akkor a jelenlegi sorrendben a bal felső négyzettől a jobb alsóig haladva egy kedvelt tészta-, illetve köretféle nevére bukkanhatnak, ha pedig a célnak megfelelően átrendezik a sorokat, akkor a jobb felső négyzettől a bal alsóig egy könnyű, édes, különösen a gyerekek által kedvelt étel nevét olvashatják el az átlóban. A megfejtés akkor teljes, ha mindegyik meghatározásnak megadják a megfelelő szavát, majd beküldik a két étel nevét is. Ez a válasz 3×8, azaz 24 pontot ér. Ha csupán a két ételnévvel pályáznak, akkor megfejtésük ételnevenként 8, együtt tehát 16 pontot hozhat a konyhára.

1. Iskolai helyiség:								
2. Barkácsol:								
3. Ilyen a nyári Nap:								
4. Nyílásán magma tör a felszínre:								
5. Tanul:								
6. Egy személyes évforduló, kedveskedve:								
7. Mezőgazdasági vegyipari termék:								
8. Italunkat hűtjük vele:								

III. Minden megfejtés egyetlen szó! Olvasóink feladata mindegyik meghatározásunkat úgy fogalmazni meg más szavakkal, hogy kigondolt változatuk összehúzva, egybevonva, a szóközöket elhagyva egyetlen értelmes szóvá álljon össze. Más kérdés, hogy ezeknek az így kialakult szavaknak már semmi közük az eredeti meghatározáshoz. A fontos az, hogy mindegyik egyetlen – akár összetett – szó legyen, mégpedig főnév! Szemléltetésül, íme, egy példa: Kaszát élesít e fiú. Más szavakkal: fen e gyerek. A szóhatárokat száműzve: fenegyerek. Minden megfejtés 2 pontot ér, a telitalálatos tehát 30-at. Most már jöhetnek a definíciók!

1. Bánat nem megy el, ha tisztség:
2. Kivetíthető kép csüng:
3. Távozik, ah, fájdalom:
4. Rejtvényt igyekszik megoldani e hegyes szúróeszköz:
5. Használható a pózna:
6. A felső végtag az állásra szolgáló alsóhoz tartozik:
7. Fényűzés repül arra a helyre:
8. Jelenleg hölgy bántalmaz:
9. Egészen pici a kirándulás:
10. Változás előidézője esetleg mennyiség:
11. Kegyed verset ír, miközben lángol:
12. Hosszú ülőbútor ide-oda lenget:
13. A valóság egy mozzanata, valamint hamis sunyítás:
14. Parancsnoki beosztású katona vájja a földet:
15. Te meg ő alkalmasint:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Poén a piacon című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

Az itt közölt rejtvények együttes értéke 104 pont, de már 75 pont is elég a sorsolásban való részvételhez. A feladványok megoldását **2017. december 1-jéig** küldjék el címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsyl@t-online.hu

Minden megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a feladványok készítői:

Gerley Imre (I.), Grétsy László (III.),
Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

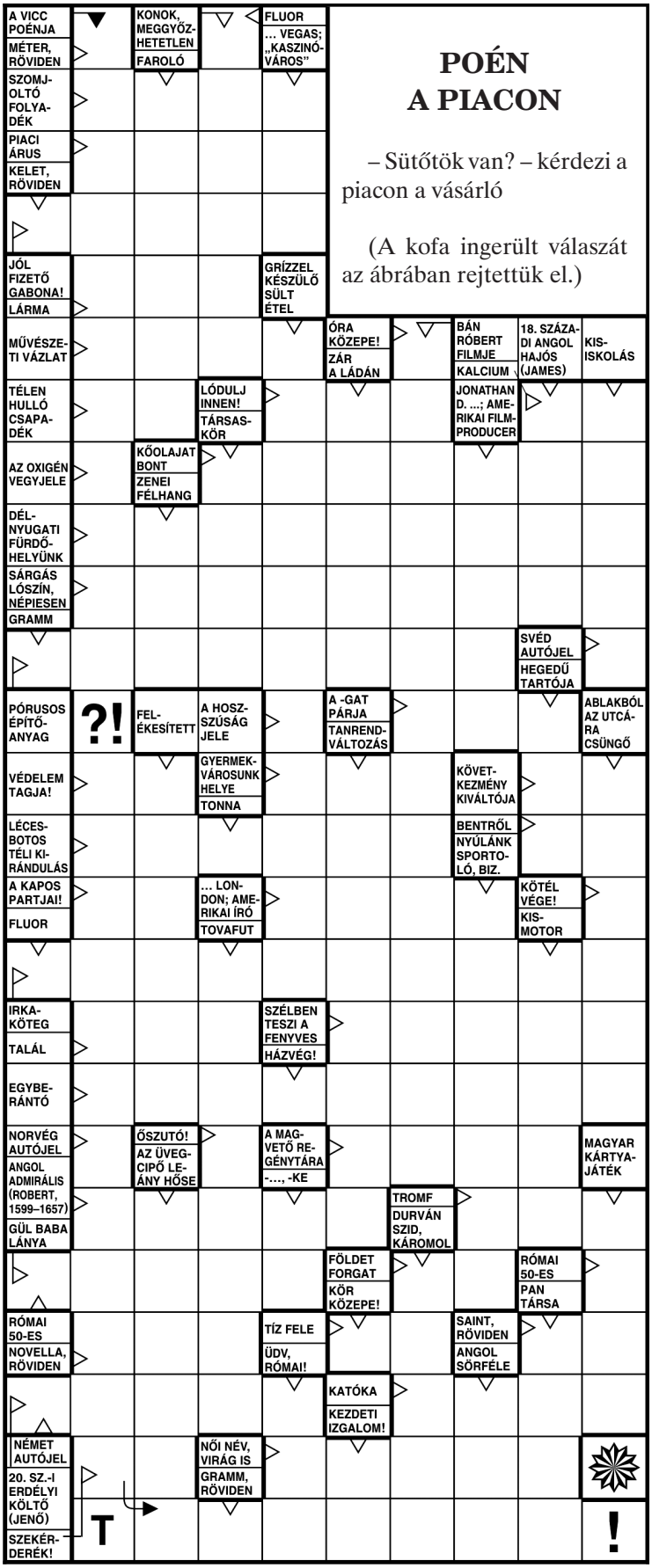

POÉN A PIACON

– Sütőtök van? – kérdezi a piacon a vásárló

(A kofa ingerült válaszát az ábrában rejtettük el.)

Új szavak, kifejezések (96.)

Nem szótározott szavak tárháza

emlékezethely – kulturális emlékezet, emlékezés helye (történelmi, kulturális stb. emlékhely)

feladatosít – a (rendszerint tankönyvi) szöveget feladatokra bontja, feladatok formájában mutatja be

flyboard – vízsugár hajtású deszka, amellyel akár 9 méter magasra ki lehet emelkedni a vízből, új extrém vízi sport. Megj.: „A fő hajtást a deszka alatti vízsugár adja, a két mellékvízsugár segíti az egyensúlyozást. A vezérlés az egyik kézben lévő gázkarral irányítható” (www.erdekesvilag.hu/flyboard-uj-extrem-vizi-sport). Továbbképzett származéka: *flyboardozás*.

gamifikáció – játékossá tétel, pl. tankönyv játékossá, élményszerűvé tétele. Javasolt magyarítása: *játékosítás.*

határzsák – határ által elzárt terület (pl. Somoskőújfalu, ONCSA-telep)

karhosszabbító – a *szelfibot* újabb magyarítása (Gömöri György közlése)

Katlan – a Decathlon áruház népies (népetimológiás) megnevezése. Pl. Megyek a *Katlanba*.

kockázattársadalom – a jelenkor jövőorientált, kiszámíthatatlan, gyorsan változó társadalmának megnevezése. Megj.: Ulrich Beck német szociológus megfogalmazása: „A természeti, külső kockázatokon túl … új kockázati tényezők mutatkoznak; a késő modernitás társadalma önmagát veszélyezteti.” (Forrás: www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_30_informacia_es_tarsadalom_scorm_09/936_kockzattarsadalom.html)

Lidi, Lidli – a *Lidl* élelmiszerlánc ejtéskönnyítő, egyben népetimológiás megnevezése

liftbeszéd – tömör, néhány percnyi meggyőző beszéd; meggyőzéstechnika. Eredete: *elevator speech, elevator pitch*. Megj.: „akkor válik fontossá, ha csak néhány perc áll rendelkezésre ahhoz, hogy bemutassuk eredményeinket, felkeltsük az érdeklődést, s elnyerjük a partnerek vagy a közönség bizalmát. […] A műfajt […] leggyakrabban egy liftbeli váratlan találkozás példájával illusztrálják, amikor rövid idő alatt kell sikerre vinni valamit. Az eredmény azonban kétesélyes.” (Forrás: http://nimbus.elte.hu/oktatas/metfuzet/EMF026/PDF/01-Weidinger.pdf)

mezei piros pont – dicséret (népies) megnevezése (Nyírség, Partium)

önkormányzati tojás – önkormányzati szövetkezet által előállított (támogatott, tehát olcsóbb) tojás (Balmazújváros)

részvételi, közösségi tudomány – az informatikai korszakban a közösségi tudás mintájára kialakulóban van a részvételi vagy közösségi tudomány, amelynek alapesete pl. a Wikipédia.

serkentőóra – ébresztőóra (Erdély)

szelfibot l. *karhosszabbító*

víziejtőernyő – főleg tengerpart, tó mellett motoros hajóval, vontatókötél segítségével egy vagy két embert magasba emelő ernyő. Továbbképzett változata: *vízi-ejtőernyőzés*. A *parasailing* szó magyarítása. (Forrás: viziejtoernyozes.hu/csapatepites/#/viziejtoernyozes)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/könyvesbolt.

B. G.
balazsge@due.hu

www.manyszi.hu

Kérdések és válaszok

Hogyan írjuk: *baj + sújtotta, katasztrófa + sújtotta, természet + adta, katasztrófák és konfliktusok sújtotta*?

Az AkH. 110. pontja alapján a határozós összetételeket egybeírjuk: *bajsújtott*, *katasztrófasújtott* (értsd: bajtól sújtott, katasztrófától sújtott). A 105. pont szerint az alanyos szókapcsolatok tagjait általában különírjuk: *baj sújtotta, katasztrófa sújtotta, természet adta, katasztrófák és konfliktusok sújtotta.* Vö. *anyja nevelte, árvíz mosta*.

Átnézzük. Kijavítjuk.
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda
www.e-nyelv.hu
iroda@e-nyelv.hu
+36-30-318-9666

Hogyan írandó: *visegrádi királyi palota, esztergomi bazilika, gödöllői királyi kastély? Istállóskő-kilátó*, *Istállóskői* vagy *istállóskői kilátó*?

Mivel az esztergomi bazilika valódi neve *Nagyboldogasszony* vagy *Szent Adalbert prímási főszékesegyház*, ezért a kisbetűs formát javasoljuk: *esztergomi bazilika*. A *visegrádi királyi palota* kis kezdőbetűs, mivel a hivatalos neve *Mátyás Király Múzeum*. A *Gödöllői Királyi Kastély*nak viszont ez a hivatalos neve, tehát csupa nagy kezdőbetűvel írandó. *Istállós-kő* az alapalak, a javasolt forma: *istállós-kői kilátó*.

Az Erdély nevet miért *ly*-nal kell írni? Azt szeretném még megtudni, hogy az *ly* mikor került be nyelvünk betűi közé.

Az Erdély név eredete Kiss Lajos Földrajzi nevek etimológiai szótára alapján: a magyar *erdő* és a régi *elü – elv* (valamin túl fekvő rész) összetétele, azaz Erdőelve, erdőn túli rész (FNESz. 1: 422). A Czuczor–Fogarasi-szótár 2. kötetében pedig az Erdély elnevezés eredetét az 'erdőn, erdőségen túl fekvő, ti. ország' jelentésre vezetik vissza. Ezt jelentik az idegen nyelvi elnevezések is (pl. Transylvania). Az Erdély név létrejötte: *erdő + elü*, a szó végén az *ü* lekopott, az *l* pedig palatalizálódott, azaz *ly* lett. Az *ly*-t kezdetben a palatalizált (jésített) *l* betűvel jelölték: *l'*. Az *ly* írásban a Jókai-kódexben jelenik meg először, tehát 1370 után, de nem egységesen.

A *lex* szót kis- vagy nagybetűvel írjuk: *Lex CEU* vagy *lex CEU*?

A latin *lex* magyarul törvény. A római jogban a tárgyi jogforrások egyik fajtája, ami alatt a népgyűlések határozatait értjük. Ezeket szigorúan előírt formában megszövegezték, megszavazták és kihirdették. A szó köznév, a mondaton belül kis kezdőbetűvel írjuk: *lex CEU*.

Hogyan írjuk helyesen: *Mai + Manó + Ház*?

Az épület Mai Manó királyi udvari fényképészről kapta a nevét. Intézménynévnek tekinthető, ezért a helyes írásmód: *Mai Manó Ház*.

Hogyan egyeztetjük az alanyt és az állítmányt: „David és Victoria Beckham annyira szereti(k) Sting zenéjét, hogy késő estig képes(ek) volt(ak) a fesztiválon maradni, hogy meghallgassa/meghallgassák őt.”

Halmozott egyes számú alanyok esetén az állítmány általában egyes számú, de lehet többes számú is. Az egyes számú állítmány az alany alakjához igazodik (alaki egyeztetés), a többes számú állítmány használatával a többességet vesszük figyelembe (értelmi egyeztetés). Mindkét alak helyes (Magyar grammatika, 400). „David és Victoria Beckham annyira szereti/szeretik Sting zenéjét, hogy késő estig képes volt/képesek voltak a fesztiválon maradni, hogy meghallgassa/meghallgassák őt.”

Ha a *kovászos uborka* két szóba írandó, akkor a *koviubit* miért írjuk egybe?

Az OH. 129. pontja szerint egybeírjuk azokat a szókapcsolatokat, melyeknek előtagja önállóan nem használatos (pl. *kémhatás, lesifotós, vegyipar, műalkotás*). Teljes alakjukban azonban különírandók: *művészeti alkotás* stb. Mivel a *kovi-* tagot nem használjuk önállóan, a bizalmas-játékos *koviubi* elnevezést egybe kell írni.

Hogyan kell írni a napi *betevőre valót*?

Az egybe-, illetve különírás a szófajtól függ. Főnévként: Nehezen keresi meg a napi *betevőrevalót*. Melléknévként: Összegyűlt a napi *betevőre való* pénz. (Vö.: *megveszi az ebédrevalót, ebédre való hús*, OH. 618).

Ha egy mondatot kérdőjelet tartalmazó cím zár, ki kell-e tenni a mondatvégi pontot? *Kedvenc filmem a Csengetett, Mylord?*.

Az OH. a 339. oldalon idézetként ad meg ilyen esetet. Ennek mintájára a helyes forma: *Kedvenc filmem a Csengetett, Mylord?*.

Hogyan írjuk: *Potyomkin-futballcentrumok* vagy a *Potemkin-falvak* mintájára *Potemkin-futballcentrumok*?

A Magyar helyesírási szótár legújabb kiadása szerint a következő írásmódok léteznek: *Potyomkin*; de: *Patyomkin cirkáló*, *Potemkin-falvak* (438). A *Potemkin-falvak* analógiájára a javasolt írásmód: *Potemkin-futballcentrumok*.

Miért a *célba* alak a helyes, nem pedig a *célbe*?

Nyelvünkben vannak olyan *i, í,* ritkábban *e, é* tőhangzós magas hangrendű alapszavak, amelyekhez történeti okokból mély hangrendű toldalékok járulnak: *hívja, kínja, célba, héjban, derékba*. A mélyhangrendűséget a szavak megőrizték a tőbeli hangváltozás bekövetkezte után is. A *cél* szó a német *Ziel* szóból származik, régebben nálunk is *cíl*nak ejtették. Ez a magyarázata annak, hogy a *célba*, nem pedig a *célbe* a használatos alak.

Helyes-e *valamit nyilatkozni*, vagy csak *valamiről* lehet *nyilatkozni*?

A nyelvhasználat módosulásának sajátos esete a tárgyatlan igék tárgyassá válása, illetve ennek fordítottja, másfelől a határozói vonzatok módosulása. Például: *előfizet az újságra – előfizeti az újságot*. Hasonló folyamat zajlott le ebben az esetben is: *nyilatkozik valamiről – nyilatkozott valamit* (Zimányi Árpád: Nyelvhasználat, nyelvváltozás, 61). Tehát mind a kettő helyes.

„Az alkoholproblémái miatt több évet utcán töltött zenetanár.” „Ferenc pápa a földrengés sújtotta területekről érkezett olasz gyermekekkel találkozott.” Ezekben a mondatokban átírnám a *töltött*, *érkezett* igeneveket *töltő*, illetve *érkező* alakra.

A magyar nyelvben nincsen olyan időviszonyítás, mint más idegen (pl. angol, német) nyelvekben. Nem helyes az a feltevés, hogy a múltra vonatkozó mondatokban befejezett melléknévi igenevet kell használni. Ezekben a mondatokban a befejezett melléknévi igenév előidejűséget óhajt jelezni. Azonban ilyenkor nyugodtan használhatunk folyamatos melléknévi igenevet is (Balázs Géza – Zimányi Árpád: Magyar nyelvhasználati szótár, 28).

Milyen eredetű a *pacsál* szó?

A szó töve valószínűleg azonos a nyelvjárási *pocs* 'híg sár, pocsolya' szóval (vö. *locspocs*). Ebből a hangutánzó eredetű tőből keletkezett a *pocskol, pocsol, pacskol* szavunk is (Zaicz Gábor: Etimológiai szótár, 650). *Pacs* vagy *pocs*: tisztátalan, mocskos, álló víz (Czuczor–Fogarasi: A magyar nyelv szótára). Valószínűleg a *pacsál* ige is ezekre a tövekre vezethető vissza.

Összeállította: **Minya Károly**

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda 2006-tól működő ingyenes nyelvi tanácsadó szolgáltatása a fejlesztéseknek köszönhetően 2017-től már a kérdések 80%-ában 2 órán belül választ ad a felmerülő kérdésekre.

9 770139 045005 17004